

תפילות אבות תקנום

נבואה ותפילה

עצם הרעיון שאפשר לפנות לבורא העולם ולבקש ממנו "דבר צורך שאינו ברשותי" הוא חידוש של האבות, ובראש ובראשונה של אברהם אבינו.⁵⁵² לפני האבות לא התפללו, משום שאי אפשר לבקש מאלוקים, כפי שלמדנו זאת בשיעור "לעבדה ולשמרה". אלוקים הוא השם של הבורא בתור מי שקיבע את חוקות העולם, בסוף ימי המעשה. אם יש קיבוע, אם העולם מתנהל על פי חוקים דטרמיניסטיים - וזה רצונו של הא"ס ב"ה כבורא, כאלוקים, אין מקום לתפילה. צריך לדעת שיש מדרגה עליונה יותר, המדרגה של ה' שהוא האלוקים,⁵⁵³ כדי ליזום תפילה. מי שידע את זה ראשון הוא אברהם - הראשון שהפך את ה' לאדון על עצמו, כאשר קרא לו אדוני.⁵⁵⁴

אברהם נדרש למאמץ אדיר כדי להגיע לאמונה זו,⁵⁵⁵ משום שכמו צדיקי העולם שקדמו לו, הוא התחיל את חייו כמאמין באלוקים, בתור בורא העולם הטבעי, הדטרמיניסטי. כדי לגלות את המדרגה העליונה יותר, היה עליו

---

552 העברי חידש ה' חידושים עיקריים: הבריאה, ההתגלות, הגאולה, התשובה והתפילה במשמעות שהגדרנו אותה בעקבות דברי המב"ט. קיים קשר עמוק בין כל מושגים אלו. פרנץ רוזנצוויג עמד על הקשר בין ג' המושגים הראשוניים: בריאה, התגלות וגאולה. הקשר בין ההתגלות - הנבואה ובין התפילה ברור: הנבואה היא הדיבור מלמעלה למטה, מה' לאדם והתפילה היא הדיבור של האדם אל ה' (מתוך שיעורי הרב על התפילה).

553 דברים ד לה: אַתָּה הָרָאָתָּ לְדַעַת כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד מְלַבְדּוּ.
554 בראשית טו ב: וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֲדֹנָי יְהוִה מֶה תִּתֶּן לִי וְאֶנְכִי הוֹלֵךְ גְּרִירִי וְבֶן מֶשֶׁק בֵּיתִי הוּא דְמֶשֶׁק אֱלִיעֶזֶר.

ברכות ז ע"ב: אמר ר' יוחנן משום ר"ש בן יוחאי: מיום שברא הקב"ה את העולם לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון, עד שבא אברהם.

555 אני משתמש במילה אמונה כי אברהם אבינו היה הראשון. מבחינתו זה בגדר של אמונה כי בברית בין הבתרים הוא טרם ראה את מימוש ההבטחות שניתנו לו. לגבינו, זה בגדר של הכרה, של ידיעה כי יש בידינו כל ההוכחות ההיסטוריות. זה נכון במיוחד בדורות שלנו כי חוינו חלק ניכר ממימוש ההבטחות של הנביאים לגבי השיבה לציון (מתוך שיעורי הרב על התפילה).

להתגבר על הניגוד המוחלט בין אמונתו הישנה באלוקים, כבורא עולם המנהיג את עולמו בצורה דטרמיניסטית, ובין אמונתו החדשה בה', המנהיג את עולמו בצורה חופשית, ללא שום הכרח. לא תמיד שמים לב מספיק לניגוד בין שתי האמונות האלה. אברהם גילה את האמונה בה' - על אף חוקות הטבע, על אף אמונתו הקודמת באלוקים. לכן הוא היה יכול לשמוע את דבר ה' דווקא: 'אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הָיָה דְבַר יְהוָה אֶל אַבְרָם בְּמַחְזָה לְאָמְרוֹ'.⁵⁵⁶ החידוש העצום של אברהם הוא שהוא אכן שמע את הדיבור במדרגה של ה', ולא כפי שעשו זאת קודמיו במדרגה של אלוקים בלבד.

גילוי זה של אברהם בא לידי ביטוי בפסוק 'וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֲדֹנָי יְהוִה מַה תִּתֶּן לִי וכו'.⁵⁵⁷ הגמרא אומרת ש"מיום שברא הקב"ה את העולם לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון, עד שבא אברהם".⁵⁵⁸ מי שמאמין באלוקים בלבד אינו יכול להתייחס לריבונו של עולם כמישהו, בעל רצון חופשי לחלוטין. הוא יכול להתייחס אליו כסוג של "אל עליון" כדוגמת מלכי צדק: 'וּמְלָכֵי צֶדֶק מְלָךְ שָׁלֵם הוֹצִיא לְחָם וַיֵּן וְהוּא כֹהֵן לְאֵל עֲלִיּוֹן'.⁵⁵⁹ רק מי שמכיר את ריבונו של עולם כה' יכול להפוך אותו לאדון על עצמו.

החידוש הנוסף שעולה מהפסוקים המתארים את חייו של אברהם הוא שלראשונה מתקיים דרשיח בין הבורא לבריאה. אברהם הוא הראשון שפונה אל ה' ועומד להתפלל על הרשעים של סדום ועמורה:

וַיִּפְנוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיֵּלְכוּ סְדֹמָה וְאַבְרָהָם עֹדְנוּ עִמָּד לִפְנֵי יְהוָה.
וַיֵּשׁ אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הֲאֵף תִּסְפְּדָה צְדִיק עִם רָשָׁע.

בראשית יח כב-כג

מי שמכיר את ריבונו של עולם כאדונו יכול גם, בתנאים מסוימים, ליזום פנייה אליו ולבקש ממנו. לא ראינו במקרא שום פנייה אל ה' לפני אברהם. לא ראינו למשל שנח מתפלל כדי להציל את אנשי דורו ולפי ההסבר שנתתי בשיעורים הקודמים, הדבר מובן. אי אפשר להתפלל לאלוקים. אברהם,

556 בראשית טו א.

557 שם, ב.

558 ברכות ז ע"ב: אמר ר' יוחנן משום ר"ש בן יוחאי: מיום שברא הקב"ה את העולם לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון, עד שבא אברהם.

559 בראשית יד יח.

להרחבת הנושא ראה סוד מדרש התולדות, חלק א, מלכי צדק, עמ' 205.

לעומתו, יכול להתפלל משום שהוא מכיר את ריבונו של עולם כאדונו, כה'.
יוזמה זו של אברהם באה כתגובה לדברי ה' אליו:

וַיְהִי אֶמֶר הַמַּכְסָּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה.
וְאַבְרָהָם הָיוּ יְהִי לְגוֹי גָּדוֹל וְעַצִּים וְנִבְרָכוּ בוּ כָּל גּוֹי הָאָרֶץ.
כִּי יִדְעֵתִי לְמַעַן אֲשֶׁר יַצִּיחַ אֶת בְּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דְרָדְךָ יְהוָה
לְעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט לְמַעַן הִבִּיא יְהוָה עַל אַבְרָהָם אֶת אֲשֶׁר דִּבַּר עֲלָיו.
וַיֹּאמֶר יְהוָה זַעֲקַת סָדָם וְעַמּוֹרָה כִּי רָבָה וַחֲטָאתֶם כִּי כִבְדַתֶּם מֵאֵד.
בראשית יח יז-כ

אברהם יכול ליזום פנייה לה' כי הוא נביא, כי ה' דיבר אתו קודם לכן.
התפילה היא תשובת הנביא לדיבור האלוקי. הדיבור האלוקי בא מלמעלה
למטה והתפילה היא דיבור האדם האמת, קרי הנביא,⁵⁶⁰ מלמטה למעלה.
הבורא רצה לברוא אדם אמת, אדם אתו הוא ית' יוכל לדבר, יוכל
להיפגש פנים בפנים. כאשר בורא הקב"ה את האדם, הוא מדבר אתו מיד,
ואין בדיבור זה המופנה לאדם, שזה עתה נברא, שום דבר חריג. כך אמור
להתנהג עולם נורמלי, עולם תקין. מעלתו של אדם הראשון לפני גירושו מגן
עדן אפשרה זאת. אדם הראשון היה צריך לשמור על מדרגה זו, על היותו
נביא, אבל בעקבות חטאו, הוא ירד ממדרגתו והנבואה הפכה להיות תופעה
חריגה.

השגת מדרגת הנבואה קשורה באופן ישיר להתנהלותו המוסרית של
האדם. התנהגות מוסרית היא תנאי הכרחי, קמאי להשגת מדרגת הנבואה.
אדם אמת הוא קודם כול אדם מוסרי, שדובר אמת. אדם אמת, התואם את
מחשבת הבריאה, מדבר באמת, וכך הוא הנביא בישראל. לכן, בברכת
ההפטרה, לפני שאנחנו מתחילים לקרוא קטע מדברי הנבואה הקשור לנושא
מרכזי בפרשת השבוע, אנחנו מגדירים את הנביא כמי שמדבר באמת - "ורצה
בדבריהם הנאמרים באמת".⁵⁶¹ זו מדרגתו הייחודית של הנביא. אנחנו, בני

560 האדם הוא החי המדבר. הנביא הוא המדבר באמת, כפי שאנחנו אומרים בברכות
ההפטרה: "ורצה בדבריהם הנאמרים באמת". המילה "נביא" קשורה למילה "ניב" - ניב
שפתיים. כל מי שמדבר יש לו ניב שפתיים. הוא יכול להיות נביא, נואם. מי שמדבר
באמת נקרא "נביא" ויש גם נביאי שקר (מתוך שיעורי הרב על ספר הכוזרי).

561 בימי הביניים עלתה בצורה חריפה שאלת ייחודיות האדם לעומת שאר בעלי החיים. מה
ייחודי באדם? שאלה זו אינה שאלה פורמלית גרידא אלא היא בעלת השלכות מעשיות
בכל הקשור לבעיה המוסרית - היחס בין האדם לחברו, לפוליטיקה במובן האטימולוגי

האדם הפשוטים, מוגדרים כחי המדבר. אבל אפשר לדבר לעתים דברים אמתיים וגם לעתים דברים לא כל כך אמתיים. זהו סימן שאנחנו עדיין לא במדרגתנו האמתית, כי מדרגתנו האמתית היא להיות המדבר באמת. לא רק המדבר. לפי דברי הרמב"ם ב"שמונה פרקים", מדרגתנו האמתית היא להיות נביא, משום שהנביא מגלה את הזהות האנושית האמתית, כפי שהיא כבר במחשבת הבריאה.⁵⁶² לכן הוא יכול להיפגש פנים בפנים עם השכינה.

ההבדל בין הנביא ובין האסטרוולוגוס

התורה מדגישה את הקשר בין היכולת של אברהם להתפלל ובין היותו נביא, אחרי שאבימלך, מלך גרר, לקח את שרה אשתו. הקב"ה מתגלה לאבימלך והוא מורה לו להחזיר את שרה לאברהם והוא גם מבטיח לו שאברהם יתפלל בעדו, כי אין לו זרע:⁵⁶³

וְעַתָּה הִשָּׁב אֵשֶׁת הָאִישׁ כִּי נָבִיא הוּא וַיִּתְפַּלֵּל בְּעַדְךָ וַחַיָּיה וְאִם אֵינְךָ מְשִׁיב
דַּע כִּי מוֹת תָּמוּת אֶתָּה וְכֹל אֲשֶׁר לְךָ.

בראשית כ ז

אברהם יכול להתפלל מכיוון שיש בו כוח הנבואה. יש בו כוח הנבואה משום שהוא "האיש", כלומר איש אמת. לפי התורה, האיש האמת, הנביא רשאי להתפלל לא רק עבור צרכיו האישיים אלא עבור צרכי הכלל. שלושת הדברים קשורים זה בזה: להיות איש, להיות נביא ולהתפלל. זאת הנקודה הראשונה.

הנקודה השנייה היא שקיים קשר ישיר בין אמונתו החדשה של אברהם

של המילה - כלומר היחס בין האדם לחברה. על הפרק עמדו שתי הגדרות: הגדרת האדם כחי המדבר או כחי המשכיל. הדיבור מגלה מישהו, אישיות שעומדת מאחורי הדיבור, לעומת השכל שהוא במהותו בלתי פרסונלי. רוב הפילוסופים והתאולוגים של ימי הביניים העדיפו את ההגדרה של חי המשכיל. בעקבות רבי יהודה הלוי, העדיפו חכמי ישראל את ההגדרה של האדם כחי המדבר (מתוך שיעורי הרב על ספר הכוזרי - ראה מאמר א, פסקה פט).

562 להרחבת הנושא, ראה סוד מדרש התולדות, חלק ג, יסוד הדרישה המוסרית על-פי הרמב"ם, עמ' 191.

563 הגילוי לאבימלך הוא דווקא תחת השם אלוקים, ולא תחת שם הויה, והוא בחלום. 'יָבֵא אֱלֹקִים אֶל אַבְיִמֶלֶךְ בְּחִלּוֹם הַלַּיְלָה' וכו' (בראשית כ-ג) (מתוך שיעורי הרב על תורת התולדות).

בה' ובין היכולת שלו להיות נביא, כפי שעולה מדעת רבנן במדרש הבא, לגבי השינוי הזהותי שאברהם עבר - שינוי הבא לידי ביטוי בסופו של דבר בשינוי שמו מאברם לאברהם:

רבנן אמרי: נביא את ואין את אסטרוֹלוגוס שנאמר זעתה השב אשת האישי
כי נביא הוא.

בראשית רבה, פרשה מד יב

מי שמאמין רק באלוקים יכול להיות אסטרוֹלוגוס. האסטרוֹלוגוס רואה את העתיד כדבר פטאלי - ככה זה יהיה ולא יכול להיות אחרת. האסטרוֹלוגוס מאמין באלוקים, בבורא כבורא הטבע הדטרמיניסטי ותו לא. הוא חי את הדטרמיניזם המוחלט של הטבע. הוא רואה רק חלופה אחת אפשרית: כך יהיה ולא יכול להיות אחרת.⁵⁶⁴ הנביא, לעומת האסטרוֹלוגוס, רואה בכל פעם שתי חלופות: אם זכה כך זה יהיה, ואם לאו כך זה יהיה.⁵⁶⁵ העתיד תלוי

564 האסטרוֹלוגוס מתפקד כמו המדען הניוטוני. אייזק ניוטון שינה את פני הפיזיקה במאה השבע־עשרה, אבל תפיסתו היא דטרמיניסטית לחלוטין. אפשר לנבא את העתיד בוודאות מוחלטת מכיוון שאפשר לכתוב את חוקי התנועה במכניקה בעזרת משוואות מתמטיות בעלות פתרון אחד בלבד. רק במאה העשרים התחילו להשתחרר מתפיסה זו ושינוי זה היה קשה לרוב המדענים.

מור"ר ר' יעקב גורדין ז"ל היה רגיל לומר ש"ככל שהמוסר גובר בעולם, הטבע מתנהג כשורה". אמירה זו היא כולה תמיהה עבור האדם המודרני. הטבע אינו מתנהג לפי המוסר אלא לפי חוקים פיזיקליים, ביולוגיים קבועים. איך אפשר לטעון טענה כזו? אולם אם אומר ש"ככל שהמוסר גובר בעולם, פחות דם נשפך", אמירה זו תיראה לנו רציונלית והגיונית. אני יכול לחנך לכיבוד חיי האדם, ובאופן כזה אני מקטין את שיעורי הרצח. מדוע לא אוכל לומר באותה מידה כי התוצאה של החינוך לערכים מסוימים היא שהפרחים ייראו יפים יותר? במה שונה אמירה זו, בעומק הדברים, מן האמירה הקודמת? אם אנחנו באמת מונותאיסטים אמתיים, מוחלטים, כפי שאנחנו היהודים צאצאי העם העברי טוענים שאנחנו, מה ההבדל בין כל האמירות האלו? בורא אחד ברא את הכול. בורא אחד ברא את הטבע, ואותו בורא קבע בתורתו מהו המוסר המביא לקדושה. הטבע והמוסר עבורנו מבוססים על אותו עיקרון. בורא אחד ברא את שניהם. הוא קבע את החוקים שעל פיהם מתנהג הטבע וקבע את הערכים המחייבים אותי, כבן אדם. אם האדם משחית את דרכו, הופך העולם כולו בסופו של דבר למושחת. זה מה שמלמדת אותנו התורה לגבי דור המבול. רק בדור האחרון, בעקבות תהליך התיעוש המואץ, מתחיל האדם לגלות את הקשר הקיים בין התנהגותו ובין התנהגות הטבע. זיהום האוויר הנובע מפליטת גזי החממה ושימוש מסיבי בחומרי הדברה כדי להגדיל את התפוקה החקלאית וכו', הופכים לסוגיות מוסריות הקובעות את עתיד האנושות כולה (מתוך שיעורי הרב על אברהם אבינו ועל הבריאה והרע).

565 כאשר אנחנו לומדים את דברי הנביאים בתנ"ך, צריך לזכור כלל זה, גם אם בעיני ראשון, נראה שהנביא מזכיר רק חלופה אחת. כאשר ירמיהו מתנבא על חורבן הבית, הנחת

בזכות, תלוי במעשים, תלוי במוסריות. העתיד הוא לא פטאלי. הוא גם יכול להיות פורה וזה תלוי במעשי האדם.⁵⁶⁶ הנביא יודע זאת, משום שהוא מכיר את המדרגה הנקראת ה'. לכן הנביא יכול להתפלל: 'וַיִּתְפַּלֵּל בְּעַדְךָ', וכתוצאה מתפילתו יש לאבימלך צאצא: 'וַיִּתְפַּלֵּל אַבְרָהָם אֶל הָאֱלֹהִים וַיִּרְפָּא אֱלֹהִים אֶת אַבְיִמֶלֶךְ וְאֶת אִשְׁתּוֹ וְאִמְהָתָיו וַיֵּלְדוּ'.⁵⁶⁷

שאלה: מדוע כתוב שאברהם התפלל אל האלוקים? למה לא לה?
תשובה: הכוונה בביטוי זה "האלוקים" היא "הוא ובית דינו". 'פי עצר עצר והנה בעד כל רחם לבית אבימלך על דבר שרה אשת אברהם'. מי עצר? ה', בגלל ההתנהגות הלא מוסרית של אבימלך. הוא היה מעוכב בגלל סיבה מוסרית, לא בגלל מניע ביולוגי. האסטרולוגוס לא רואה את העיכוב כתגובה למעשה הלא מוסרי של אבימלך כאשר לקח את שרה לביתו. הוא רואה תופעה טבעית, בלתי הפיכה. הנביא, לעומתו, מבין את המניע, ולכן הוא מסוגל בתפילתו להסיר את המניע, בתנאי שהמעשה הלא מוסרי כבר תוקן.

שאלה: אם המניע הוסר, אם החזיר אבימלך את שרה, מדוע יש עדיין צורך בתפילה?

תשובה: החטא של אבימלך הוא חטא בין אדם לחברו. אבימלך צריך לחזור בתשובה וגם לפייס את אברהם. הגמרא מסבירה את הנושא, במסכת בבא קמא:

אע"פ שהוא נותן לו אין נמחל לו עד שיבקש ממנו שנאמר 'ועתה השב

היסוד לדבריו היא שאם העם יחזור בתשובה, לא יהיה חורבן, ולא יהיה מאושר מהנביא אם כך יהיה בסופו של דבר (מתוך שיעורי הרב על ט' באב).
 566 הגמרא במסכת בבא קמא תמהה על הנמקה של התורה 'ועתה השב אשת האישי פי נביא הוא': "דאשת נביא בעי אהדורי, אשת אחר לא בעי אהדורי?" - האם צריך להחזיר רק את אשתו של הנביא, האם לא צריך להחזיר לבעלה כל אישה, גם אם הוא לא נביא?! האם אבימלך אינו נדרש להתנהג באופן מוסרי, בכל מקרה, בכל מצב? לכן הגמרא מסבירה את הנאמר בפסוק: אמר רבי שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן: 'השב אשת האישי' מכל מקום (בבא קמא צב ע"א). צריך להבין את פשט החלק הראשון של הפסוק כך: אתה אבימלך טוען שלא ידעת שהיא אשתו - אינך יכול לשקר לאברהם משום שנביא הוא. הוא יודע את החטא שיש בך. מדוע? כי הוא מדבר באמת, כי הוא נביא (מתוך שיעורי הרב על אברהם אבינו).

567 בראשית כ יז.

אשת וגו'. ומנין שאם לא מחל לו שהוא אכזרי? שנאמר זיתפלל אברהם
אל האלהים וירפא אלהים את אבימלך וגו'.

בבא קמא צב ע"א

אבימלך היה צריך להסיר את הפגם, כלומר להחזיר את שרה, לפצות
אותה ולבקש מחילה מאברהם. הסימן שאברהם מחל לו הוא תפילתו בעד
אשתו של אבימלך ובעד אמהותיו. אברהם לא היה מחויב להתפלל בעדו, אבל
הוא איש החסד, ולכן הוא מתפלל בעדו.

שכינה כנגדו

שאלתך מעלה שאלה חשובה ביותר והיא שכאשר אתה מתפלל אתה מוכרח
לדעת בפני מי אתה עומד. יש לנו היום קושי בנקודה זו, משום שאנחנו חיים
בעידן של אין נבואה, של אין גילוי אלוקי. לכן אנחנו מתקשים להבין את
ההבדל בין השמות השונים של הקב"ה במקרא, וזה עולה מתוך שאלתך:
מדוע האלוקים ולא ה'? כדי לענות לשאלתך, אנחנו צריכים ללמוד את הספר
"שערי אורה" של רבי יוסף ג'קטילה, מתחילתו עד סופו. אז נוכל להתחיל
להבין את חכמת התפילה ונגלה מדוע אברהם פונה דווקא דרך השם
האלוקים ולא דרך שם ההויה ב"ה.⁵⁶⁸

שאלתך עוזרת להבין את הנקודה הבאה, והיא נקודה מהותית ביותר: מי
באמת יכול לדעת לפני מי הוא עומד? התשובה הכנה והאמתית היא שרק
הנביאים יודעים את ה' באמת. זה מה שהתורה אומרת בפסוק זה: מכיוון
שאברהם נביא, הוא יכול להתפלל, ותהיה תפילתו מקובלת 'וַיִּתְפַּלֵּל בְּעֶדְךָ
וְחָיָה'. יוצא שמי שאינו נביא מתקשה לדעת - אני משתמש בניסוח עדין, למי
הוא פונה. הגמרא מנסחת את הנושא כך:

אר"ש חסידא: המתפלל צריך שיראה עצמו כאילו כנגדו שנאמר
שׁוֹיְתִי ה' לנגדי תמיד'.

סנהדרין כב ע"א⁵⁶⁹

568 להרחבת הנושא ראה סוד לשון הקודש, חלק א.

569 דרישה זו הועתקה להלכה בשלחן ערוך, או"ח סימן צח סעיף א: המתפלל צריך שיכוין
בלבו פירוש המלות שמוציא בשפתיו ויחשוב כאלו שכינה כנגדו ויסיר כל המחשבות
הטורדות אותו עד שתשאר מחשבתו וכוונתו זכה בתפלתו ויחשוב כאלו היה מדבר לפני

מי, חוץ מן הנביא, יכול לדעת מה פירוש הביטוי "שכינה כנגדו" במישור החוויתי? התשובה הכנה היא אף אחד. לכן, לכאורה, רק הנביא יכול להתפלל, משום שרק הוא יודע בפני מי הוא עומד, וזאת מכיוון שהוא זכה, קודם כול, לגילוי השכינה. אלמלא גילוי זה, גם הוא לא היה יכול לדעת למי לפנות.

המעניין בדברי רבי שמעון חסידא הוא שהוא אינו מצטט את הפסוק המדבר על אברהם, גם אם בפסוק זה מופיעה לראשונה במקרא המילה נביא. הוא מביא פסוק אחר, הלקוח מספר תהילים: 'שְׁוִיִּי יְהוָה לְנִגְדֵי תְמִיד פִּי מִיְמֵינִי בַל אֶמוֹט'.⁵⁷⁰ המקובלים מסבירים שפסוק זה קשור לה' כמקור הברכות, לא כבורא,⁵⁷¹ וננסה להבין במה מדובר. איני יכול להכיר את ריבונו של עולם כבורא, משום שאף אחד אינו יודע באופן חווייתי מה זה לברוא. אבל אני יכול להכיר בו ית' כמי ששם את הברכה בעולם. כל אחד מאתנו יכול לחוות ברכה מהי, אפילו בדברים הפשוטים ביותר של החיים: כאשר אני שותה מים, איני שותה רק הנוסחה הכימית H₂O. המים שאני שותה מחיים לא רק את הגוף שלי, אלא גם את הנפש שלי, הנשמה שלי. אותו דבר כאשר אני אוכל לחם. אם ללחם יש טעם ערב, אני אוכל נס. כל אחד יכול להיות רגיש לצד הזה, לצד של הברכה הנמצאת במים או בלחם, גם אם הוא לא נביא. מדוע הכרה זו היא רק הכרה "כאילו שכינה כנגדו" ולא שכינה כנגדו ממש? כי רבי שמעון חסידא וגם אנחנו חיים בעידן שבו אין גילוי נבואי. הנבואה נפסקה בשלהי בית ראשון.⁵⁷² בהעדר גילוי ישיר, איני יכול לדעת מהו הדבר האמתי שעליו הנביא מדבר.⁵⁷³ החידוש של רבי שמעון חסידא הוא

מלך בשר ודם היה מסדר דבריו ומכוין בהם יפה לבל יכשל קל וחומר לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה שהוא חוקר כל המחשבות וכך היו עושים חסידים ואנשי מעשה שהיו מתבודדים ומכוונים בתפלתם עד שהיו מגיעים להתפשטות הגשמיות ולהתגברות כח השכלי עד שהיו מגיעים קרוב למעלת הנבואה ואם תבא לו מחשבה אחרת בתוך התפלה ישתוק עד שתתבטל המחשבה וצריך שיחשוב בדברים המכניעים הלב ומכוונים אותו לאביו שבשמים ולא יחשוב בדברים שיש בהם קלות ראש.

ראה גם משנה תורה לרמב"ם, הלכות תפילה ד טז.

570 תהילים טז ח.

571 ראה סוד לשון הקודש, חלק א, מקור הברכות.

572 להרחבת הנושא ראה סוד מדרש התולדות, חלק א, מבוא ללימוד המדרש, עמ' 17.

573 חוויה אינה רגש. כאשר אני חווה משהו, אני כל כולי חווה אותו. זה תופס אותי כולי. יש בחוויה ממד של כוליות. מה שאין כן ברגש. הרגש קרוב יותר לפעולה שכלית. אם אני מתרגש ממראה יפה, זה בסופו של דבר פעולה של השכל שלי. זה לא תופס אותי כולי. רבים מתבלבלים בנקודה זו ואינם מבינים את ההבדל בין חוויה ובין רגש. מחפשים רגש בתפילה וזו טעות. "שכינה כנגדי" אינה אמירה שירית. גם לא רגש. לא השכל שלי הוא הפועל. הנפש היא הפועלת. הנפש זה לא השכל. זה אני, כל כולי (מתוך שיעורי הרב על התפילה).

חידוש עצום ומהותי ביותר עבורנו, החיים אחרי חורבן הבית והפסקת הנבואה: גם בהעדר גילוי נבואי ישיר, יש בידינו דרך מסוימת להגיע להכרה של ריבונו של עולם וזאת כמקור הברכות. דרך זו עוברת דרך חוויית הברכה בעולם. אולם עלינו לדעת שהכרה זו היא רק בגדר של "כאילו שכינה כנגדו", ולא שכינה כנגדו ממש. זו מהות חידושו של רבי שמעון חסידא. האם קיימת דרך נוספת, גם בעידן של אין גילוי נבואי? האם יש בישראל אנשים היודעים להתפלל כך ש"המתפלל צריך שיראה עצמו כאילו שכינה כנגדו"? המסורת הנבואית לא נעלמה בישראל גם אחרי הפסקת הנבואה. היא המשיכה להיות מועברת מדור לדור על-ידי עדת המקובלים ומרכיב מרכזי בה הוא חכמת התפילה. הגמרא מספרת את המעשה הבא:

ת"ר מעשה שחלה בנו של ר"ג. שגר שני ת"ח אצל רבי חנינא בן דוסא לבקש עליו רחמים. כיון שראה אותם עלה לעלייה ובקש עליו רחמים בירידתו, אמר להם: לכו שחלצתו חמה. אמרו לו: וכי נביא אתה? אמר להן: לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי אלא כך מקובלני: אם שגורה תפילתי בפי יודע אני שהוא מקובל ואם לאו יודע אני שהוא מטורף.

ברכות לד ע"ב

מדברי גמרא זו עולה שהמקובל הוא מי שתפילתו מתקבלת, נענית, כפי שרש"י מדגיש זאת בפירושו: "לשון אחר: [לשון] טורפין לו תפילתו בפניו, כלומר: התפילה שהתפללו עליו מטורפת וטרודה ממנו ואינה מקובלת". תפילתו של רבי חנינא בן דוסא מתקבלת משום שהוא יודע לפני מי הוא מתפלל, גם אם הוא אינו בעצמו נביא, גם אם הוא חי שנים רבות אחרי חורבן הבית הראשון והפסקת הנבואה. מהמעשה הזה אנחנו לומדים שיש עדיין בעולמנו, שבו אין גילוי אלוקי ישיר, אנשים מיוחדים כגון רבי חנינא בן דוסא, היודעים להתפלל. מדוע הם יודעים להתפלל? כי הם קיבלו חכמה מיוחדת, תורה מיוחדת, תורת הסוד, ומרכיב עיקרי בתורה זו היא חכמת התפילה. רבי חנינא בן דוסא מגיע הכי קרוב שאפשר למעלת הנבואה ולכן תפילתו יכולה להיות שגורה בפיו.

חכמת הקבלה היא חכמת התפילה כי היא קודם כול חכמת לשון הקודש. תכלית לימוד תורת הסוד היא להבין את פשט המקרא, כפי שבני ישראל העברים הבינו אותו.⁵⁷⁴ מי שמבין באמת את מילות המקרא יכול להתפלל,

574 להרחבת הנושא, ראה סוד לשון הקודש, חלק א.

יכול לדבר באמת. הדיבור אינו דבר מכני אלא דבר רצוני, בין שתי ישויות, בין שתי הוויות. הדיבור מגלה את הרצון הפנימי ביותר של כל אחד מן הצדדים. מי שיודע סוד זה, יודע איך לפנות וגם יודע אם תפילתו שגורה או לא.⁵⁷⁵

אבל רוב רובנו אינם בני עדת המקובלים, ולכן נשאל: ומה אתנו, האנשים הפשוטים? האם שער התפילה נעול לפנינו? כאן באה לידי ביטוי החשיבות של תקנת אנשי כנסת הגדולה:

א"ל רב שמן בר אבא לר' יוחנן: מכדי [מכיוון ש] אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות. ברכות לג ע"א

אנשי כנסת הגדולה, ומתוכם נביאים אחרונים, קבעו מטבע לתפילה, לפני שהנבואה עמדה להסתלק, ואלמלא קביעתם לא היינו יכולים להתפלל. טקסט התפילה הנמצא בידינו, כלומר נוסח תפילה העמידה, הוא מיסודו של אנשי כנסת הגדולה, ומתוכם - וזה הנקודה המהותית, הנביאים האחרונים, אשר טרחו להשאיר לנו, האנשים הפשוטים, נוסח המאפשר לנו לעמוד ולבקש את צרכינו, כבני אברהם, יצחק ויעקב, כבני ישראל. אותם "דבר צורך" להם אנחנו זקוקים כדי למלא את משימתנו בעולם הזה. אני צריך דעת, אפשרות לחזור בתשובה, סליחה, גאולה, רפואה, ברכת השנים, קיבוץ גלויות, השבת המשפט, עונש לרשעים, ברכה לצדיקים, בנין ירושלים, משיח בן דוד ושה' ישמע את בקשתנו. בקשות אלה, המהוות את הברכות האמצעיות בתפילת העמידה בימי חול, הן בקשות הכלל, ומתוך הכלל גם הבקשות הפרטיות שלי. אנחנו נלמד את מהות הבקשות האלו והקשר ביניהן.⁵⁷⁶ בשלב

575 תורת הסוד היא תורה, היא חכמה וכמו כל חכמה צריך ללמוד אותה. פעמים רבות אני שומע אנשים שמדברים על חכמה זו ומתייחסים אליה כמין מיסטיקה יהודית. הם אינם יודעים על מה הם מדברים. בנצרות יש מיסטיקה. יש ספרים שלמים של כביכול התגלויות וחזיונות. ספרים טמאים - הייתי מעז לומר פורנוגרפיה של ממש, חשיפה של עולם פנימי, טמא. הדגש בתורת הסוד הוא על הלימוד, לימוד אותה חכמה. זה לא אומר שאין חוויות אבל מי מדבר על מה שהוא חווה? אולי יש מישהו שעושה זאת פה ושם, וגם אז זה אינו מוצא חן בעיני שאר החכמים. אי אפשר לתרגם את הביטוי תורת הסוד על-ידי המילה הלא עברית מיסטיקה. אין לזה קשר (מתוך שיעורי הרב - מבוא לחכמת הקבלה).

576 ראה שערי דמעה, חלק ג, ודברי הגמרא במסכת מגילה יז ע"ב: ת"ר מנין שאומרים אבות וכו'.

זה חשוב להבין שאלמלא הקביעה של הנביאים האחרונים, לא היינו יודעים מה נחשב עבורנו ל"דבר צורך" אמתי, היכול להוות נושא לתפילה. התוספתא במסכת סוטה מסבירה:

משמתו נביאים אחרונים חגי זכריה ומלאכי, פסקה רוח הקודש מישראל ואעפ"כ היו משמיעין להם על בת קול. מעשה שנכנסו חכמים לעליית בן גוריא בירחו, יצתה בת קול ואמרה להן: יש כאן אדם ביניכם שראוי לרוח"ק אלא שאין דורו זכאי לכך, נתנו עיניהם בהלל הזקן. בשעת מיתו היו אומרים אי עניו אי חסיד תלמידו של עזרא.

תוספתא מסכת סוטה יג ד

הפסקת הנבואה הייתה הדרגתית. אחרי סילוק רוח הקודש,⁵⁷⁷ הייתה עדיין קיימת בת קול בישראל.⁵⁷⁸ כיום אנו חיים בתקופה שרק אצל תלמידי חכמים מובהקים, שהם באמת מקובלים ובעלי רוח הקודש, יחידי סגולה ממש, מתגלים מגידים או מלאכים, וזאת לעתים נדירות ביותר, בלבד.⁵⁷⁹

---

577 ראה ברכות לא ע"ב.

הסיבה העיקרית להסתלקות רוח הקודש, להסתלקות הנבואה היא הגליית עשרת השבטים. כאשר חסר שבט בישראל, אנחנו, ככלל, איננו יכולים לקלוט את הגילוי האלוקי. הבעיה היא מצדנו, לא מצדו. בלי עם שלם, אין לנו אפשרות לקלוט את הדיבור האלוקי, דיבור שלא נפסק. אני רגיל לתת את המשל של מכשיר רדיו. כשהייתי צעיר, היו אמפולות גדולות במכשיר רדיו ואם אמפולה הייתה מתקלקלת, המכשיר לא היה עובד. זה לא אומר שהשידור היה נפסק. הוא לא נפסק. הבעיה הייתה שאי אפשר היה אז לקלוט אותו. אותו דבר כאן: יש "ב שבטים בישראל. כאשר שבט חסר, אין קליטה. זה מה שקרה אחרי הגליית השבטים. בימי עזרא ונחמיה חזרו מהגלות בעיקר שני שבטים וגם כמה משפחות מעשרת השבטים, אבל זה לא מספיק כדי לחדש לגמרי את הנבואה (מתוך שיעורי הרב על משה רבנו).

578 ראה, למשל, ברכות יז ע"ב, יג ע"ב, פסחים קיד ע"א, ב"מ נט ע"ב.

ראה יומא ט ע"ב: אמר רבי אבא בת קול כדתניא משמתו נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקודש מישראל ועדיין היו משתמשין בבת קול. ראה גם דברי המהר"ל ב"נצח ישראל", פרק כב: אין ספק כי החסידים, כמו רבי יוסי היו משתמשים בבת קול משמתו נביאים אחרונים.

579 מה צריכה להיות תגובתו של הרב כאשר בא יהודי לשוחח עמו על עניין המלאכים? יש בפניו שתי אפשרויות: האחת, אם יהודי זה הוא יהודי תמים, בעל אמונה תמימה, פשוטה, צריך הרב לברך אותו על אמונתו התמימה, לחזק אותו באמונתו ולומר לו "אשרי המאמין, ומאושר ממנו היודע". השנייה, אם הוא יודע שאותו יהודי אינו אדם תמים, עליו לשלוח אותו מיד לרופא, משום שמי שרואה מלאך בתקופה שבה אין גילוי של מלאכים, זו מחלה לשמה! (מתוך סוד מדרש התולדות, חלק א, מבוא ללימוד המדרש - סוף עידן הנבואה, עמ' 18).

צריך להיזהר כאשר אומרים על פלוני אלמוני שהוא בעל רוח הקודש. בעל רוח הקודש אינו נביא. הנבואה קשורה לכלל ישראל, לא ליחידים. הנביא מדבר מבחינת כלל ישראל ודיבורו הוא אובייקטיבי לגמרי. רוח הקודש הוא מין רשימו של כוח הנבואה ויש מדרגות ברוח הקודש. למשל, ראש ישיבה שהוא בעל רוח הקודש. יש דברים כאלה, גם אם זה נדיר ביותר. הדיבור שלו מופנה לכל בני הישיבה. כל בני הישיבה, זה סוג של כלל, אבל זה עדיין לא כלל ישראל. יש מי שהוא בעל רוח הקודש אבל רק כלפי משפחתו, תלמידו או בנו. כל המדרגות קיימות. היה לי המזל לפגוש חכמים שרוח הקודש שרתה בהם ממש, ללא ספק, כל אחד לפי מדרגתו. גם כיום יש כאלה והם יכולים להתפלל עבור מי שצריך.

מהות חכמת הקבלה היא היכולת להתפלל תפילה שמתקבלת. למעשה, מה שמבקש הנברא בשעת התפילה הוא מילוי כל צרכי היש שלו, החסרים לו באמת, כפי שהסברתי זאת בשיעורים הקודמים, כאשר דנתי בדברי המב"ט. מבחינה זו, צריך להבין את המושג "חכמת הקבלה" במשמעותן המילולית של המילים: לדעת כיצד לקבל בחכמה את ההויה, את היש שלנו, שאנחנו כנבראים מקבלים מאת הבורא בחינם. חכמת הקבלה היא החכמה לקבל את היש, כך שרצון הבורא עבורנו, עבור כל אחד ואחת מאתנו, יתממש במציאות.

תפלות אבות תקנום או תפלות כנגד תמידין תקנום?

ראשון המתפללים במקרא הוא אברהם אבינו. אחריו אנחנו פוגשים את תפילתו של יצחק אבינו ואחריו יעקב אבינו. הגמרא קושרת בין ג' האבות ובין ג' התפילות שאנחנו מתפללים בכל יום: שחרית, מנחה וערבית. הסוגיה המרכזית בנושא זה נמצאת במסכת ברכות, ובה מובאות שתי דעות לגבי מקור התפילה:

רבי יוסי ברבי חנינא אמר: תפלות אבות תקנום. רבי יהושע בן לוי אמר: תפלות כנגד תמידין תקנום.

ברכות כו ע"ב

רגילים להסביר שרבי יהושע חולק על רבי יוסי, אבל קיבלתי מרבתי שאין זה כך. הזכרתי כבר שמשמעות המילה תפילה אצל חז"ל היא תפילת

העמידה, תפילת השמונה-עשרה, שבה אנחנו מבקשים את צרכינו, ותכלית עבודה זו היא לבקש דברים קיומיים החסרים לי, כאדם, כבן האומה הישראלית, כדי למלא את משימתי בעולם הזה, כדי להיות מי שאני אמור להיות, לפי מחשבת הבריאה עבורי. אם אין לי אפשרות להשיג אותם דברים דרך עמלי, אני רשאי לפנות לבורא העולם ולבקש ממנו דרך אותה עבודה שבלב שימלא את מבוקשי. מדוע אני רשאי לעשות זאת? כי אני הבן של אברהם, יצחק ויעקב. זה מה שרבי יוסי ברבי חנינא מסביר: "תפלות אבות תקנום". האבות תיקנו את הזכות להתפלל. התפילה היא חידוש של האבות. התפילה במובן של רשות שניתנה לכל אחד מאתנו שמרגיש שהוא צריך לקבל טוב מיוחד שחסר לו מהבורא. התפילה כרשות.⁵⁸⁰

הממד השני של התפילה הוא ממד החובה - התפילה כחובה וזה מה שברצונו של רבי יהושע בן לוי להדגיש: "תפלות כנגד תמידין תקנום". מאז חורבן הבית מוטלת החובה על כל יהודי להתפלל שלוש פעמים ביום תפילה בנוסח קבוע, משום שתפילה זו היא כנגד העבודה שהייתה בבית המקדש.⁵⁸¹ שימו לב, לא אמרתי תחליף. תפילת החובה אינה תחליף, היא אינה במקום. תכליתה היא אותה תכלית של עבודת הקרבנות. לכן רבי יהושע אומר "כנגד". תפילה זו היא תפילת הציבור. אנחנו כציבור, ככלל, מתפללים שלוש פעמים ביום, לפי הנוסח שמסרו לנו אנשי כנסת הגדולה לפני שעמדה הנבואה להסתלק. בתפילה זו בא לידי ביטוי הממד של החובה של כל בן ישראל באשר הוא בן ישראל, להתפלל "כנגד תמידין".

שני המושגים "התפילה כרשות" ו"התפילה כחובה" הם מושגים שלי. לא מצאתי להם סמך אצל מפרשים אחרים, אבל הם מאפשרים לי להסביר בקלות את מה שקיבלתי מרבתי, בצעירותי ביהודית-ערבית.⁵⁸² היום, מאז

---

580 שאלה: האם גוי יכול להתפלל?

תשובה: השאלה היא אם הוא יודע לפני מי הוא עומד כאשר הוא בא לבקש. אנחנו עומדים לפני אלוקי אברהם, אלוקי יצחק ואלוקי יעקב, אלוקי אבותינו. כך אנחנו מכירים את ה'. מה הוא יגיד? זו סוגיה לא פשוטה ויש לרבנים אחריות גדולה, היום, בנושא זה, לאור ריבוי בני נח המבקשים להתפלל. עליהם לתקן נוסח עבורם. (מתוך שיעורי הרב על התפילה)

581 ראה משנה תורה לרמב"ם, הלכות תפילה, פרק א.

582 הבחנה זו חשובה כדי להבין את הסוגיות השונות בגמרא, הדנות במהות ובהלכות התפילה. יש סוגיות הדנות במהות התפילה כזכות ויש סוגיות הדנות במהות התפילה כחובה (מתוך שיעורי הרב על התפילה).

אני המצאתי את הקטגוריות הללו, תפילת הרשות ותפילת החובה, כדי לתרגם לעברית את מה שלמדתי מרבתי, בעיקר ביהודית-ערבית (מתוך שיעורי הרב על התפילה).

חורבן הבית, יש לנו חובה להתפלל ומקור חובה זו הוא כנגד עבודת התמידין שהייתה בבית המקדש.⁵⁸³ איננו רגילים כל כך להסבר שנתתי לגבי שני הממדים של התפילה - התפילה כרשות והתפילה כחובה, אבל קיבלתי הסבר יסודי זה מרבתי וכך אני מוסר אותו לכם.

מאי נִפְקָא מִנָּה בין שתי הדעות? תפילת הרשות תלויה בזכות של הפרט המבקש. אין לה זמן קבוע, אין לה נוסח קבוע. לא כך תפילת החובה. תפילה זו היא בעיקר תפילת הציבור, חובת הציבור, ככלל. יש לה זמן קבוע ונוסח קבוע.⁵⁸⁴ צריך לדעת שכל זמן שבית המקדש היה קיים, עיקר העבודה היה עבודת המקדש על כל ממדיו, דרך הכוהנים ששימשו כשליחים של העם, של הכלל: ממד ההודיה וממד הכפרה. הפרט היה אז מוצא את מקומו בעבודה זו בהזדמנויות שונות, כגון בעלייה לרגל, בהבאת הביכורים או בהבאת קרבן בעת הצורך. בזמן שבית המקדש היה קיים, הכפרה והבקשה היו עבודות נפרדות. עבודת הכפרה נעשתה על-ידי הכוהנים עבור הכלל כולו ועל-ידי הפרט אשר הביא את קרבנו הפרטי, בהתאם לסוג החטא. עבודה זו קודמת לבקשה. איני יכול לבקש אם אני חוטא. היום אנחנו פותחים את תפילתנו באמירת פסוק מספר תהילים 'אֲדַנִּי שְׁפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יִגִּיד תְּהַלְתֶּךָ' ותכלית אמירה זו היא בקשה ליצור מחדש את הקשר בינינו ובין אדוננו - קשר שנפגם בעקבות חטאינו, כפי שנלמד זאת בשיעור קרוב,⁵⁸⁵ ותוך כדי התפילה אנחנו גם מבקשים סליחה וכפרה, לפני שאר בקשותינו.

בזמן שבית המקדש היה קיים, נוסף על עבודת הכפרה, לכל אחד עמדה הזכות לעמוד ולהתפלל, כלומר לבקש "דבר צורך" שהיה חסר לו, באופן פרטי.⁵⁸⁶ ירשנו זכות זו מהאבות וזכות זו קיימת עד היום. ביטויה שונה היום,

583 במדבר כח ג-ד: וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשָּׁה אֲשֶׁר תִּקְרִיבוּ לַיהוָה כְּבָשִׁים בְּגִי שָׁנָה תִּמְיָמָם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֲלֵה תְּמִיד. אֵת הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֶּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַעֲשֶׂה בֵּין הָעֶרְבָיִם. ראה משנה תורה לרמב"ם, הלכות תמידין ומוספין, פרק א, הלכות א-ג.

584 כלל ישראל ככלל הוא צדיק ורק תפילות הצדיק הן תפילות אמתיות. מכאן החשיבות של התפילה במניין (מתוך השיעור).

585 ראה השיעור "הטועה סימן רע לו", בעמ' 311, וגם חלק ג.

586 יש שאלה שמעסיקה רבות מהיסטוריוני הדת והארכיאולוגים: מתי קיימים בתי כנסיות כמקום לפולחן, כפי שהם רגילים לומר? האם לפני חורבן הבית הראשון או רק אחרי החזרה מגלות בבל? ברור שכל יהודי שהיה בא לבית המקדש הראשון כדי לכפר על עוון זה או אחר, אחרי הקרבת קרבנו, היה יכול לבקש את צרכיו, ללא נוסח קבוע. מדברי הגמרא עולה שבבית המקדש, הכוהנים שהיו מחולקים לכ"ד משמרות, עם הלויים ונציגי העם שהתלו לאותו משמר, היו מתפללים שקרבנות הציבור יתקבלו ברצון. יש במשנה, במסכת תמיד (ה א), תיאור של אותה תפילה: "אמר להם הממונה: ברכו ברכה אחת והן ברכו, קראו עשרת הדברים, שמע, והיה אם שמוע, ויאמר, ברכו את העם שלש ברכות

משום שהיום תפילת הרשות מובלעת בתוך תפילת החובה, בתוך אותן בקשות שהזכרתי קודם לכן, בתוך בקשות הכלל, ובמיוחד בברכה "שומע תפילה"⁵⁸⁷. היום המצב הוא שבעקבות חורבן הבית, בעקבות הפסקת עבודת הקרבנות, יש לנו - לנו הכלל, לנו - כל אחד מהפרטים שבכלל - החובה להתפלל "כנגד" אותה עבודה שהייתה בבית המקדש, דרך שליחנו הכוהנים. בתוך תפילה זו, מובלעת תפילת הרשות ובמסגרתה כל אחד יכול לבקש את מה שמהווה עבורו "דבר צורך".

טעות היא לחשוב שהתפילה היא תחליף לקרבן, משום שבינתיים האנושות התקדמה. האם אברהם היה אדם פרימיטיבי? הרי הוא היה גם מתפלל וגם מקריב קרבנות!⁵⁸⁸ הבעיה אינה אצל אבות אבותינו אלא אצלנו המודרנים, משום שאנחנו איבדנו לחלוטין את ההבנה של מהות הקרבן. איננו מבינים את משמעות המילה כפרה - כפרת העוונות.

כדי להבין מעט במה מדובר, עלינו לנסות להסביר מה קורה כאשר אדם חוטא. מבחינה זהותית, כאשר אדם חוטא, הוא מאבד חלק מעצמו, חלק

אמת ויצבי ועבודה וברכות כוהנים, ובשבת מוסיפין ברכה אחת למשמר היוצא". האם היה בית כנסת על הר הבית בזמן בית המקדש הראשון? מדברי הנביא ירמיה, עולה שכן, כאשר הוא מזכיר את בית העם ששרפו הכשדים (לט ח). רש"י מסביר שבית העם היה בית כנסת. השאלה היא קצת אנכרוניזית, ולכן עדיף לשאול האם היה מקום מיוחד לתפילה בהר הבית (מתוך שיעורי הרב על התפילה).

587 ע"ז ח ע"ב: א"ר חייא בר אשי אמר רב: אע"פ שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפילה, אם יש לו חולה בתוך ביתו אומר בברכת חולים. ואם צריך לפרנסה אומר בברכת השנים. ראה שר"ע, אורח חיים, סימן קיט, סעיף א: אם רצה להוסיף בכל ברכה מהאמצעיות מעין הברכה מוסיף.

ראה גם דברי רבי חיים מוולוז'ין בנפש החיים, שער ב, פרק יא: "ואף דהלכתא גמירא לה בש"ס, שהיחיד רשאי לחדש דבר בתפילתו על צרכי עצמו וצערו בכל ברכה לפי ענינה ... לא זו הדרך הנכונה לישרים בלבותם. כי באמת יפלא איך שייך לבקש להתחנן כלל לפניו יתברך שמו, להסיר מעליו צערו ויסוריו. כמו בענין רפואת הגוף, הרופא משקהו סמנים חריפים או אם הרופא מוכרח אף גם לחתוך אבר אחד לגמרי שלא יתפשט ארס החולי יותר. האם יתחנן אליו החולה שלא ישקהו הסמנים או שלא יחתוך האבר?! הלא החולה עצמו שוכרו לכך. כן איך ישפוך שיח לפניו יתברך שמו להסיר מעליו היסורים, הלא המה רטיה וסמא דחיי לכפר עוונותיו. כאמרם ז"ל (שבת נה ע"א) אין יסורים בלא עון, ואם לא אפוא, נפש החוטאת במה תתכפר?"

588 כל האבות בנו מזבחות. אברהם בנה ארבעה מזבחות: בשכם (בראשית יב ז), בין בית אל ובין העי (שם, ח), בחברון (שם יג יח) ובהר המוריה (שם כב ט). יצחק בנה מזבח אחד, בבאר שבע (שם כו כה). ויעקב בנה מזבחות בשכם (שם לג כ) ובבית אל (שם לה ז). קרבנות ממש מצינו אצל אברהם אבינו בבית בין הבתרים (שם טו, ט, יז) ובקרבנות האיל בעקדה (בראשית כב ג); ואצל יעקב אבינו בהר הגלעד (שם לא נד) ובדרכו למצרים (מו א).

ראה פרש"י על במדבר כג ד, ד"ה "את שבעת המזבחות".

מזהותו. הוא יורד למדרגה נמוכה יותר. במקום להישאר להיות מי שהוא היה עד כה, הוא הופך לאיש אחר, שונה ממה שהיה לפני רגע. אני מאבד חלק מעצמי בחטא. למעשה כאשר אני מקריב את הקרבן הרלוונטי למעשה שעשיתי, אני מקריב חלק מעצמי. בעלי החסידות הסבירו במיוחד את הנושא על פי הפסוק השני של חומש ויקרא: 'דָּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אָדָם כִּי יִקְרִיב מִכֶּם קֶרְבָּן לַיהוָה מִן הַבְּהֵמָה מִן הַבְּקָר וּמִן הַצֹּאן תִּקְרִיבוּ אֶת קֶרְבְּנֵיכֶם'.⁵⁸⁹ לפני החטא אנחנו במדרגת אדם, אבל החטא גורם להקרבת חלק מזהות זה, לאיבוד חלק זה. לכן הם קוראים, ובצדק, את הפסוק כך: 'דָּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל' זו המדרגה שלנו, מבחינת "אתם קרויין אדם", 'וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אָדָם' זו מדרגתנו לפני החטא, אבל עכשיו 'כִּי יִקְרִיב מִכֶּם קֶרְבָּן' בעקבות החטא, מה נשאר מהזהות שלנו? היא פגומה. הדרך לבנות אותה מחדש היא על-ידי הבאת הקרבן לבית המקדש, אמירת הוידוי לפני ההקרבה, ולעתים

---

589 ויקרא א ב.

ראה פירוש הספורנו על האתר: "אדם כי יקריב מכם. כי יקריב מעצמכם בוידוי דברים והכנעה, על דרך ונשלמה פרים שפתינו וכאמרו זבחי אלהים רוח נשברה כי אין חפץ בכסילים המקריבים בלתי הכנעה קודמת".

ראה דברי ר' אפרים מסדילקוב, נכד הבעש"ט, ב"דגל מחנה אפרים", ויקרא: "אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם. יש בזה רמז לפי עניות דעתי בענין מדרגת הליכת האדם להתקרב עצמו להבורא ברוך הוא יש ג' מדרגות על דרך (תהילים לו ז) אדם ובהמה תושיע ה' ודרשו חז"ל (חולין ה ע"ב) אותן בני אדם שערומין בדעת כאדם ומשימין עצמם כבהמה עד כאן עיין שם, והיינו שאינו נחשב כלום בעיניו כמו הבהמה שאינה יודעת כלום רק מרחיקה את עצמה מן מה שמזיק לה כן הוא גם כן מסתכל תמיד על זה לשמור עצמו מן דברים המזיקים לו מן השקר או מן שאר שטותים המזיקים לעבודת הבורא ברוך הוא, מן הבהמה היינו בתחלה צריך להרחיק עצמו מן תאוות הבהמיות שלא יהיה כבהמה שמתאוה גם כן לתאוות שלה ואחר כך מן הבקר היינו שיהיה לומד התורה ויהיה בחינת תלמידי חכם שמנגחים זה לזה כבקר, (עיין סנהדרין כד ע"א ותיקוני זוהר ע"ו.) גם יש לפרש שהוא לשון ביקור ודרישה שיתחיל ללמוד ולדרוש ולחקור איך לקרב עצמו להבורא ברוך הוא, ואחר כך מן הצאן כי שמעתי צאן הוא יחוד צ"א עם נ' והיינו יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה שזהו המדרגה הגדולה שזוכה אחר כך ליחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה בתפלתו ותורתו זהו שכלל תחלה כל הג' מדרגות באלו ג' תיבות בהמה ובקר וצאן, ואחר כך מפרש יותר ואם מן העוף עולה קרבנו אין עוף אלא תורה והיינו כשירצה לקרב עצמו להיות עולה לה' תורתו, ושסע אותו בכנפיו היינו עשה יעשה לו כנפים לעוף מעולם לעולם והיינו על ידי שילמוד בדחילו ורחימו ובזה עושה כנפיים לתורתו להיות פורחת לעילא כנזכר בזהר הקדוש ולא יבדיל היינו שלא יפריש ויבדיל את עצמו כלל ממנה אפילו רגע אחת, גם יש לפרש על פי ששמעתי מן אא"ז זללה"ה אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה פעמים ואחד (חגיגה ט ע"ב) היינו כשיש בו אחד דא קודשא בריך הוא והוא שאמר ולא יבדיל היינו שלא יפריש ויבדיל הקב"ה מן תורתו שלומד רק שיהיה בכוונה דלבא ורעותא לשם ה' ואחר כך מנחת קמח סולת שהוא רמז על רזא דיחודא.

גם סמיכת הידיים, ובעיקר האכילה במקום קדוש בהתאם לסוג הקרבן, כלומר במקום שלא נפגם מבחינת האותנטיות שלו. תהליך זה צריך להביא אותי, מבחינה תודעתית, להבנה של מהות ונוראיות המעשה שעשיתי. בלי הפנמה זו, לא יהיה ערך לקרבן.

מה קורה כאשר אנחנו מתפללים? אנחנו מבקשים למעשה תוספת יש וכתוצאה מכך שינוי רצון הבורא עבורנו. מדוע? כי אנחנו כבר לא אותו אדם.⁵⁹⁰ לפני התפילה אני פלוני ואחרי התפילה אני מישהו אחר. אני אלמוני. זה מקביל לתהליך הכפרה. בעקבות החטא, איבדתי חלק מהיש שלי ועלידי הכפרה, עלידי הבאת הקרבן, אני מבקש את היש שלי בחזרה, ואף תוספת יש אם תשובתי כנה. דבר דומה קורה בתפילה: אני מתפלל כדי לקבל תוספת יש ליש הקיים שלי. זה מקביל זה לזה, ולכן רבי יהושע בן לוי יכול לקבוע ש"תפלות כנגד תמידין תקנום".

אנחנו מגיעים כאן לנקודה מהותית ביותר ולשאלה שמרבים לשאול אותה: מדוע יש היום נוסח קבוע לתפילה, מדוע עליי לחזור שוב ושוב לאותו נוסח, מדוע אין מקום להתבטאות חופשית? התשובה היא ש"אני" אף פעם לא מתפלל אותה תפילה, משום שהיש שלי, ה"אני" שלי משתנה כל הזמן. הוא לא סטטי. הוא דינמי. השתמשתי במילה "אני" משום שכולם משתמשים בה, אבל הייתי צריך לדייק ולדבר על הנפש שלי, על היש שלי. לאורך הזמן אני בונה את הנפש שלי. אני בונה אותה דרך האוכל שאני אוכל, דרך המעשים שאני עושה, דרך הג'סטות של החיים. אני גם משנה אותה דרך החטאים שאני עושה, וכאשר מתוך חרטה אמתית, כנה, אני מבקש סליחה וכפרה בתפילתי, אני למעשה מבקש מהיש האותנטי שלי לשפוט אותי. מי ששופט אותי הוא מי שאני אמור להיות באמת. לפי הפתגם החסידי המפורסם, האם אני "זושא" באמת? במציאות יש אדם בשם זושא מאניפולי ובמחשבת הבריאה יש אדם בשם זושא. האם יש תאימות מלאה בין מחשבת הבריאה ובין המציאות? האם הצליח אותו זושא בשר ודם מאניפולי להיות זושא האיש? זה מה שעומד על הפרק בזמן התפילה. זה מה שהיה קורה בזמן הבאת הקרבן, בזמן שבית המקדש היה קיים. מכאן האסון שקרה לנו עם חורבן הבית.

כאשר למדתי שאלות אלו, מו"ר אמר לי את אשר אמרתי לכם עכשיו:

---

590 ראה ספר העיקרים לרבי יוסף אלבו, מאמר ד, פרק יט: ועל זה הדרך הוא מבואר שתועיל התפילה או כשרון המעשה אל שיוכן המתפלל לקבל שפע הטוב, או לבטל ממנו הרע הנגזר עליו, להיותו משתנה ממדרגת הרוע שיהיה בה.

תחשבו על אברהם אבינו. הוא היה מתפלל והוא היה מקריב קרבנות. לכן אין שום מקום לאמירה שהתפילה מצביעה על התקדמות מוסרית של האדם או ליחס מזלזל של האדם המודרני כביכול כלפי אבות אבותינו. אנחנו הנחותים, משום שאנחנו איבדנו את הממד של עבודת הקרבנות. הקרבן הוא למעשה ארוחה שהאדם אוכל, ויש לארוחה זו משמעות מיוחדת, סמלית שהייתה נהירה לכל באי המקדש, ואנחנו המודרנים איבדנו ממד זה של האכילה וחבל שכך.

תפלות אבות תקנום

אלמלא האבות, לא הייתי רשאי לבקש דרך התפילה את מה שנראה לי כצורך קיומי עבורי עכשיו.⁵⁹¹ מדוע? כי יש בעצם פנייתי לריבונו של עולם משום חוצפה. כאשר אני מבקש משהו - ושוב אני מדגיש שהבקשה צריכה להיות עבור דבר שחסר לי עד כדי כך שחיי אינם חיים בלעדי דבר זה, אני אומר למעשה לבורא העולם שחסר משהו בעולמו. נוסח תפילת הרשות, כפי שהגדרתי אותה, הוא "יהי רצון מלפניך שתתן לי עוד את הברכה ההיא שחסרה לי".⁵⁹² רבי יוסי ברבי חנינא מלמד אותנו שקיבלנו פרווילגיה זו מן האבות. כבן ישראל, אני יכול לפנות לבורא העולם ולבקש שהוא ית' ישנה את רצונו עבורי ויעשה שרצוני יהיה רצונו.⁵⁹³

אברהם, יצחק ויעקב תיקנו את הזכות להתפלל - מה שקראתי תפילות רשות. כלומר, קיימת האפשרות לכל אחד מבני ישראל לבקש צרכים קיומיים שבלעדיהם החיים אינם חיים. אברהם תיקן את הזכות להתפלל תפילת

591 הדוגמה לחיסרון קיומי היא חנה (מתוך השיעור).
 592 יש תנאים בהלכה הקובעים מי רשאי לבקש, מה יכול להיות תוכן הבקשה וכו'. יש תפילות אסורות. פעם, כשהייתי ילד, הייתי צריך לעבור בחינה בבית הספר והלכתי לאמא ע"ה, שהייתה צדיקה אמתית, כדי שתברך אותי לפני הבחינה. היא נתנה לי סוכריה. לא הבנתי מדוע לא רצתה לברך אותי. כך אמרה לי: תאר לעצמך סטודנט לרפואה שבמקום ללמוד את החומר למבחן, אומר פרקי תהילים. אם יעבור את המבחן זה יהיה נס, אבל מה אתה מעדיף: ללכת לרופא שלמד את החומר ויודע לאבחן את הבעיה או ללכת לרופא שיודע תהילים? הסוכריה תעזור לך אם תרגיש חולשה במהלך המבחן, אבל אם אינך יודע את החומר, לא תעזור שום ברכה. לא סומכים על הנס (מתוך שיעורי הרב על התפילה).

593 ראה פרקי אבות ב ד: הוא היה אומר עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו בטל רצונך מפני רצונו, כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך.

שחרית, יצחק את תפילת מנחה ויעקב את תפילת ערבית, כפי שעולה מהמשך הסוגיה בגמרא:

תניא כוותיה דרבי יוסי בר' חנינא: אברהם תקן תפלת שחרית שנאמר 'וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם', ואין עמידה אלא תפלה שנאמר 'ויעמד פינחס ויפלל'; יצחק תקן תפלת מנחה שנאמר 'ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב', ואין שיחה אלא תפלה שנאמר 'תפלה לעני כי יעטף ולפני ה' ישפוך שיחו'; יעקב תקן תפלת ערבית שנאמר 'ויפגע במקום וילן שם', ואין פגיעה אלא תפלה שנאמר 'ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע ב'.⁵⁹⁴

ברכות כו ע"ב⁵⁹⁴

המקובלים מוסיפים שיש קשר בין המידה של כל אב ובין שלוש התפילות היומיות, שחרית, מנחה וערבית.⁵⁹⁵ למשל, מידת הבוקר היא מידת החסד וזו מידתו של אברהם אבינו. לכן בכוונות התפילה בבוקר, נמצא דגש על אלוקי אברהם דווקא, מבחינת "להגיד בבוקר חסדך".⁵⁹⁶ קיבלנו מאברהם, הצדיק של מידת החסד, הזכות, הרשות להתפלל דרך הפנים של מידת החסד.⁵⁹⁷ תפילתו של יצחק אבינו הייתה אחרי הצהריים, לפנות ערב לפי לשון הפסוק, והוא תיקן את תפילת מנחה.

כשאני אומר בתפילה "אלוקי אברהם, אלוקי יצחק ואלוקי יעקב", הכוונה הראשונה, הפשוטה היא שיש לי זכות להתפלל לאלוקי אברהם, לאלוקי יצחק

---

594 ראה גם זוהר, חלק א, עב ע"א: תא חזי אברהם אתקין צלותא דצפרא, ואודע טיבו דמאריה בעלמא, ואתקין ההיא שעתא בתקונהא כדקא יאות, דכתיב (בראשית כב ג) וישכם אברהם בבקר, יצחק אתקין צלותא דמנחה, ואודע בעלמא דאית דין ואית דין, דיכיל לשזבא ולמידן עלמא, יעקב אתקין צלותא דערבית, ובגין צלותא דא אתקין מה דלא אתקין בר נש מקדמת דנא כדקא יאות.

595 יש רמז בשמות האבות. אם לוקחים את האות השנייה של כל שם, הבי"ת של אברהם, הצד"י של יצחק והעי"ן של יעקב, מקבלים את העיתוי של התפילות: בוקר, צהריים וערב (מתוך השיעור).

596 תהילים צב ג.

597 אין זה אומר שאני פונה למידת החסד, ח"ו. אני פונה לה', אלוקי אבותינו, אלוקי אברהם, אלוקי יצחק ואלוקי יעקב. אסור לפנות לכל מידה או לכל מלאך. אין בינינו לבינו שום דבר, מלמטה למעלה. אסור להתבלבל בנקודה זו. כאשר אנחנו לומדים את נוסח התפילה, אנחנו מבינים שיש הבדל בין התפילה בבוקר ובין התפילה לפנות ערב. הבנה זו היא חלק מלימוד הנושא עצמו. לא חלק מהתפילה עצמה (מתוך שיעורי הרב על שערי אורה).

ולאלוקי יעקב משום שאני מצאצאי אותם האבות, משום שקיבלתי על עצמי את המשימה של ישראל, ומשום כך אני זקוק לברכות של האבות. אם לא כן, אין לי שום רשות להתפלל, אין לי שום רשות לבקש מהבורא שישנה את רצונו. מי אני שאעמוד לפני הבורא ואומר לו "אני לא מרוצה מהעולם שלך, אני צריך זה וזה". זו חוצפה.⁵⁹⁸ בעל "הפרי צדיק", רבי צדוק הכהן מלובלין, מדגיש בספרו "צדקת הצדיק", שהצדיקים הגדולים מפחדים להתפלל, כלומר לשנות את סדר העולם.⁵⁹⁹ כל מה ששם הקב"ה בעולמו, בחכמתו, מספיק לכאורה כדי לתת לנו את מה שאנחנו צריכים כבריות של בריאת העולם. היוזמה לבקש תלויה בזכות. אם אין מספיק זכות, התפילה, הבקשה לא תעזור - הבורא לא ישנה את רצונו, את השגחתו וכתוצאה מכך את מערכות העולם, אם איני אותו צדיק שאני טוען שאני. אין זה מספיק להרגיש איזה צורך, איזה חיסרון. זו חוצפה, והצדיק האמתי מפחד מכך.⁶⁰⁰

מקור הברכות⁶⁰¹

ממי אנחנו מבקשים? אנחנו מבקשים מהמדרגה הנקראת "מקור הברכות".⁶⁰² לא מהמדרגה הנקראת "בורא העולם", משום שכבורא העולם, הוא ית' שם בעולמו את כל מה שנחויץ לאדם. מבחינתו, כבורא, אין מקום לשום תפילה. כאשר אנחנו אומרים "ברוך אתה ה' וכו'", אנחנו מבקשים מה"ברוך", ממקור הברכות, תוספת ברכה. חשוב להבין שהא"ס ב"ה מתגלה אלינו במספר

598 הצדיק המתפלל מבקש מהקב"ה "לעבור" מכיסא הדין לכיסא הרחמים: "אל מלך יושב על כיסא רחמים ומתנהג בחסידות מוחל עוונות עמו וכו'". רק הצדיק יכול לבקש בקשה כזו, משום שרצונו של הצדיק הוא רצונו של הקב"ה. כאשר הקב"ה נענה לתפילתו של הצדיק, הוא עונה לעצמו (מתוך שיעורי הרב על התפילה).

599 ראה צדקת הצדיק, אות קע ואותיות ריא-ריג.

600 אנחנו כל כך רגילים לעבודה של התפילה שאיננו רואים את הקושי שאני מסביר עכשיו: מהיכן באה הרשות לבקש "יהי רצון מלפניך"? זה חידוש של האבות. האדם הטבעי אינו מרגיש צורך להתפלל. הוא מסתפק בכל מה שיש בעולם וברור שזה המצב הטבעי. הבורא ברא עולם ושם בעולם כל מה שצריך כדי לחיות בעולם (מתוך השיעור).

601 ראה הפסקה המקבילה בשיעור "לעבדה ולשמרה", וסוד לשון הקודש, חלק א.

602 רק דרך ההתגלות הנבואית, אנחנו יודעים שיש אוצר הנקרא מקור הברכות. איננו יודעים זאת משכלנו. שוב אחזור על הפסוק 'וְעַתָּה הָשֵׁב אֶשֶׁת הָאִישׁ כִּי נָבִיא הוּא וְיִתְפַּלֵּל בְּעַדְךָ וְיִחְיֶה'. אברהם כנביא, לא כחכם, פתח לנו את שער התפילה. כל מה שקשור לתפילה, קשור בראש ובראשונה ליכולת הנבואית של אבות האומה. כל אחד סלל לנו דרך, בהתאם לנסיבות, לאוצר הנקרא מקור הברכות. זה שייך לעבודת הקודש (מתוך שיעורי הרב על התפילה).

מדרגות, בין היתר כבורא וכברוך. זה אותו הוא ית' במדרגות שונות של גילוי. החידוש של אברהם הוא שהוא הראה לנו את הדרך לפנות למקור הברכות, ל"ברוך", משום שבמדרגה זו, הוא ית' יכול להוסיף ברכה בעולמו, אם אנחנו זכאים לכך.⁶⁰³

נוסח הברכה עצמו דורש עיון. ניקח למשל את הברכה שאנחנו מברכים על גידולי קרקע: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם בורא פרי האדמה". אנחנו רוצים ליהנות מדבר הנמצא בטבע, ולכן אנחנו מזכירים את ה' כבורא - "בורא פרי האדמה". זה מבחינת ברכות הנהנין. אבל בתפילה, בתפילת העמידה, איננו מבקשים רשות ליהנות מדבר הנמצא כבר בטבע. אנחנו מבקשים תוספת ברכה. בקשה זו שונה לגמרי. לכן איננו פונים לבורא כבורא אלא למקור הברכות. אנחנו מבקשים דבר שמגיע מלמעלה מהטבע. אנחנו מבקשים חידוש בטבע, חידוש ברצון, גילוי רצון עליון יותר. אפשרות זו באה מן האבות.

מאחר שישראל הוא מבחינת "עם נברא",⁶⁰⁴ לפי לשון הפסוק 'תִּפְתָּב זֹאת לְדֹר אַחֲרוֹן וְעַם נִבְרָא יְהִל יְהִי', "מעל הטבע" כי הוא אינו שייך למשפחות האדמה, למשפחות הארץ,⁶⁰⁵ כפי שלמדנו זאת בשיעור הקודם, ישראל זקוק לתוספת ברכה, מעבר לברכה ששם הבורא כבורא בסוף היום השישי של ימי

---

603 מה שאני צריך כדי לחיות חיים טבעיים, אני צריך להשיג דרך עבודתי. אבל יש דברים שאני צריך אותם, אותן ברכות השייכות לאדם האמיתי ושום עבודה טבעית אינה יכולה לתת לי את טעם החיים של האדם. חיים טבעיים, בדומה לבהמות, אפשר להשיג דרך העבודה במובן הראשוני של המילה, משום שהקב"ה שם את האדם בעולם "לעבדה ולשמרה". אבל הנה, אני מגלה צורך בקבלת ברכות למעלה מן הטבע. מדוע? כי אני רוצה להיות אדם, כי אני רוצה להשתייך ל"אתם קרויין אדם". מדוע? כי אני צאצא של אברהם, יצחק ויעקב. אם אני באמת שייך לצאצאי אברהם, יצחק, ויעקב, אני מרגיש בחיסרון של אותן הברכות. אזי אני רשאי לבקש אותן ותפילתי הופכת להיות עבודה ממש (מתוך שיעורי הרב על שערי אורה).

604 תהילים קב יט.

605 משפחות האדמה הן המשפחות היוצאות מהבנים של נח אחרי המבול והן הופכות לשבעים גויים הנמנים בפרשת נח. ישראל אינו נמנה עם אותן שבעים משפחות. 'כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וְבַח יְהוָה לְהִיּוֹת לּוֹ לְעַם סְגֻלָּה מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאָדָמָה' (דברים יד ב). העמים, הגויים, הם על פני האדמה. לא כך ישראל. הוא אינו שייך לעולם הטבעי של הגויים. לכן צרכי שונים והם אינם יכולים להתמלא רק על-ידי העבודה הטבעית. בן ישראל זקוק לתוספת ברכה כדי להיות מה שהוא אמור להיות. מכאן הצורך שלו לפנות למקור הברכות כדי לקבל את התוספת המאפשרת לו למלא את תפקידו (מתוך שיעורי הרב על התפילה).
ראה זכריה יד יז, עמוס ג ב.

המעשה בעולמו. אברהם, כ"גדול בענקים",⁶⁰⁶ כהתחלת מציאות העולם,⁶⁰⁷ פתח לנו, בני ישראל, את שער התפילה כדי שנוכל לקבל, אם אנחנו זכאים לכך, את תוספת הברכה הנחוצה לנו כדי למלא את משימתנו בעולם. הוא פתח לפנינו את האפשרות לקבל את הטוב השייך למידת החסד, אחריו יצחק אבינו פתח לפנינו את האפשרות לקבל את הטוב השייך למידת הדין ואחריו יעקב אבינו פתח לפנינו את האפשרות לקבל את הטוב השייך למידת האמת. לשם כך אנחנו מתפללים לפני אלוקי אברהם, אלוקי יצחק ואלוקי יעקב והוא אלוקינו.⁶⁰⁸

כבריה טבעית, אין מקום לתפילה, כי זו חוצפה. אם אני מאמין שהעולם שבו אני חי הוא אכן בריאה של הבורא, אז אני צריך לקבל את רצון הבורא. הוא רצה שעולמי יהיה כפי שהוא, אז מי אני כדי שאקום ואומר לו "סליחה, יש טעות במחשבה שלך, אני צריך זה וזה!"

חשוב להבין, גם אם במבט ראשון זה נוגד את הדרך שבה אנחנו היהודים מסתכלים על העולם, שהעולם הטבעי הוא עולם פגני, במובן הפשוט, האטימולוגי של המילה: האדם הטבעי, הפגני מסתפק בחיים הטבעיים של הטבע וזה עבורו כל העולם החיצוני, כולל כל העולם של הבידור, של

---

606 יהושע יד טו. ובב"ר יד ו (ובפרש"י עה"פ מ"מדרש אגדה"): זה אברהם.
607 ראה גם "גבורות ה'" מאת המהר"ל, פרק ה, עמ' לד (בהוצאת האחים הוניג): אברהם שהוא היה התחלת מציאות העולם.

608 בכל עולם יש בחינה של הויה ובחינה של מציאות. צריך לדעת ששני המושגים אינם חופפים. עולם הטבע מתחיל ב-ר"ה, למעלה מזה, ב-י"ה, אין מקום למושג טבע כלל, במובן הפילוסופי של המילה. כשמייחדים את השם - י', ה', ו', ה', מוציאים את הצד של הטבע, אפילו בעולמות התחתונים, משום שההויה היא למעלה מן הטבע. אבל מכיוון שיש גם כן גילוי של הויה בטבע, אז יש מקום לנס. יש סדר בנסים אבל זה לא הסדר של הטבע, כפי שמסביר זאת המהר"ל בהקדמה השנייה ל"גבורות ה'". כל זה קשור לכוח התפילה הקיים בישראל. יש בישראל כוח תפילה שיכול לשנות את גזר הדין, משום שאין תפילה אלא להויה. זה מה שגילה המתפלל הראשון, אברהם אבינו. הוא גילה שמתפללים למקור הברכות, למדרגה הנקראת "ברוך" ולא למדרגה הנקראת "בורא". זה קשור כמובן לאמונתו בה' שהיא חידוש גמור שלו.

אם אני מרגיש איזה חיסרון שאף פעולה טבעית אינה יכולה למלא, אז יש לי רשות לבקש את זה דרך התפילה. זו ההגדרה של נושא הנס. שום פעולה טבעית אינה יכולה להביא את זה. אז אם אני זוכה, אני מקבל את זה דרך נס. לכן צריך משפט כדי לדעת אם אני זכאי או לא, ולכן התפילה נקראת עמידה. שני הנושאים מתקשרים. התפילה צריכה משפט. מדוע? כי אנחנו מבקשים נס. לכן צריך להוציא לאור את משפטינו, אם אנחנו זוכים לאותו נס או לא. צריך להוציא לאור את המשפט. והיוזמה הזו היא בידי האדם. לכן יש שני סוגים של תפילה. (מתוך שיעורי הרב על שערי אורה).

ההנאות.⁶⁰⁹ תורתו היא שצריך ליהנות מההנאות של העולם. זה עולמו של הנחש ויש בו את כל מה שהוא צריך: 'על גִּחְנֹךְ תִּלְךְ וְעֶפֶר תֹּאכַל כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ'.⁶¹⁰ רבים טועים בהבנת משמעות המילה עפר. מילה זו מציינת במעשה בראשית את החלק החי של הארץ. הוא החלק המסוגל לתת פרי.⁶¹¹ העפר הוא אותו כוח גנוז בארץ המסוגל להחיות. הוא החלק החי הגנוז בצד החומרי, הבלתי פרסונלי, העתיד להפוך להיות הטבע. בעולם הטבעי, אין מקום לתפילה.⁶¹² יש מקום לעבודה כדי לשפר את מצבי, את מצב העולם כולו. אפשר לאכול מהעפר כל החיים ולחיות טוב, אפילו תוך הנאה מרובה. כך הוא המצב אצל רוב בני האדם ואני מכיר המון גויים, חלקם משכמם ומעלה מבחינה אינטלקטואלית, שאכן כך חיים והם חיים מאושרים.

609 הרב אשכנזי מרבה להשתמש במושג "האדם הטבעי" כדי לציין את האדם המסתפק במה שנמצא בעולם הנראה בעיניו כטבעי בלבד. עבור האדם הטבעי, אין מקום למושג ברכה, כי הכול טבע. לדידו, צריך לשכלל את הטבע כדי שהחיים יהיו קלים יותר, מהנים יותר, ולא כדי לגלות את ממד הברכה שבעולם, לא כדי להיות השותף של הבורא בתיקון העולם. הרב מציין במספר מקומות שה"דת" של האדם הטבעי הוא עבודת אלילים - אלילי הטבע. צריך לפייס אותם כדי שאסונות לא יתרחשו. עבור האדם הטבעי, העולם הוא אימננטי בלבד. אין שום דבר חוץ ממנו. הכול טבעי.

הרב מוסיף שהאדם הטבעי אינו מתפלל במובן העברי של המילה. אם הוא בעל תודעה מגית, הוא מנסה לפייס את כוחות הטבע. אם הוא רציונלי, הוא ינסה להשתמש בכלים הטכנולוגיים העומדים לרשותו כדי למנוע תופעות בלתי רצויות. אין בעולמו מקום לתפילה, כי למי יפנה? לכוונת טבעי? "אנחנו הדתיים חושבים שאותו אדם מרגיש חיסרון בכך שהוא אינו מתפלל ואין זה נכון. שום חיסרון. אנחנו גם נוטים להגיד שחיייהם הם לא חיים. גם זה לא נכון. אני מכיר הרבה אנשים כאלה והם חיים טוב מאוד. אנחנו חושבים שהם לא רואים משמעות בחייהם. גם זה לא נכון. עלינו להבין ולהפנים שנושא התפילה מיוחד לנו, כבני ישראל, כי אנחנו מכירים את ה' כמישהו. אנחנו מתייחסים אליו כאבינו והוא גם כן מתייחס אלינו כבניו (מתוך שיעורי הרב על התפילה)".

610 בראשית ג יד.

611 ראה זוהר, חלק א, פרשת וישלח, קע ע"א: עפר דכל איבין נפקי מניה, ופירוש ה"מתוק מדבש" על האתר.

612 אם תשאלו, לפי ההסבר הזה, היכן הקללה? התשובה היא שכל עוד לא הצליח האדם לפתור את הבעיה הכלכלית, כלומר לתת לכל אחד ואחד את מה שהוא זקוק לו - וזה מתחיל מהאפשרות לאכול לפי צרכו, זו קללה של ממש. הכול נמצא בטבע. השאלה היא שאלת חלוקת המשאבים. במה זה תלוי? ברצון הטוב של האדם. הרצון הטוב הזה מגלה קצה חוט של מוסריות האדם. אבל אם המצב הוא שכל דְּאֵלִים גָּבַר - כל החזק גובר, אנחנו עדיין נמצאים בעולמו של הנחש ועולם כזה הוא מקולל, משום שזה מביא לכל המלחמות. מלחמה אותיות לח"ם מ"ה. הקב"ה אמר לנחש שהוא אינו רוצה מערכת יחסים אתו. זו הקללה שלו - אל תתפלל, אל תפנה אליי. תסתדר לבד. אם אתה צריך לאכול, תאכל מן העפר משום שיש בו את כל מה שאתה צריך כייצור שבחר להיות רק ייצור טבעי (מתוך השיעור).

הם לא חשו מעולם צורך בתפילה כלשהי. אבל כבן לאומה הישראלית, כצאצא של האבות, איננו מוכנים להסתפק בכך. איננו מחפשים את ההנאה הסתמית אלא את השמחה של המצווה, של אותה מצווה המקדמת את תיקון העולם לפי רצון הבורא.

אני יודע היטב שדבריי נשמעים קשים, משום שלמעשה אני משאיר הרבה מקום לתפילה של גויים המרגישים צורך מסוים לפנות למי שהם אומרים עליו שהוא בורא העולם ולבקש ממנו מזור לצרותיהם. אין זה נכון. 'כִּי בֵּיתִי בֵּית תְּפִלָּה יִקְרָא לְכָל הָעַמִּים'.⁶¹³ הבעיה היא המסגרת: למי הם פונים? אולי הם מתכוונים לאל של הפילוסופים, או למניע הראשון שהוא מניע ולא מונע? ברוב המקרים, הכרתם של הבורא היא הכרה פילוסופית או הכרה פגנית. הכרתם אינה זהה כלל וכלל, אפילו מרחוק, להכרתנו של ה' אשר גאל את ישראל ולפניו אנחנו עומדים בתפילתנו.⁶¹⁴ אנו מתפללים ל"מקור הברכות" ואומרים "ברוך אתה ה'", כלומר אני יודע שאתה מקור הברכות, שיש לך אותה ברכה ואני צריך אותה.

אם בא אליי גוי ואומר שהוא רוצה לפנות לאלוקי ישראל, כי הוא שמע, דרך התנ"ך, שאלוקי ישראל גאל את ישראל ממצרים, אזי אעודד אותו להתפלל. הבעיה היא הנוסח, משום שהוא כמובן אינו יכול לומר "אלוקי אברהם, אלוקי יצחק ואלוקי יעקב". יש לרבנים אחריות גדולה ומשימה, משימה חשובה בימינו אנו, והיא לחבר סידור תפילה עבור אותם נוכרים, הרוצים בכנות להתפלל לאלוקי ישראל והוא בורא העולם, אשר גאל אותנו ממצרים. החכם בן אמוזג, שחי לפני מאה שנה בערך, התחיל את העבודה ועלינו לסיימה.⁶¹⁵ זה צורך השעה ממש.

היו לי ויכוחים רבים עם חשובי הכנסייה בנוגע לשאלות אלו. למי הם פונים? מסקנתי היא שזה לא ברור, לא להם ולא לנו. אני אומר לא לנו, משום שאני רוצה להיות זהיר. לאמתו של דבר, הם פונים דרכנו. אבל לא

613 ישעיהו נו ז.

614 למדתי זאת בעיקר כאשר שימשתי רב צבאי במהלך מלחמת העולם השנייה. היו לי שיחות רבות ומפורטות עם כמרים צבאיים ששירתו בחזית ועם חיילים גויים רבים והבנתי שאנחנו משתמשים אמנם באותן המילים, אבל התכנים שונים לחלוטין. הם אמנם אומרים בתפילתם "אבינו שבשמים", אבל לאמתו של דבר הם מפחדים פחד מוות ממנו, כי אצלם החוטא הוא נפול ללא תקנה (מתוך שיעורי הרב על התפילה).

615 הרב אליהו בן אמוזג (1823-1900) נולד בליורנו, איטליה למשפחה שהיגרה מן העיר פאס שבמרוקו. הוא שימש רב העיר ליורנו כחמישים שנה. ספרו העיקרי הוא "ישראל והאנושות".

סתם דרכנו, אלא דרך הדמות של יהודי מת. זה יותר מאשר בעייתית.⁶¹⁶ שאלתי אותם מספר פעמים מדוע הם אינם פונים דרך השר של אומתם, כל אחד לפי האומה שלו. אולם מתוך הסברם הלא ברור, הבנתי שהם מבינים שהמפתח בידינו. מדוע? כי בורא העולם התגלה לנו, בני ישראל. לנו ולא להם. צריך לקחת ברצינות את הנאמר על ידם: "הישועה באה מן היהודים".⁶¹⁷ הם חיים את זה ממש, מתוך הערצה ושנאה בריזמנית. השנאה מסבכת את הכול וחבל.

המצב שונה אצל המוסלמים. קשה למוסלמי אמתי, המאמץ את עיקרי הסונה, לקבל את הרעיון שיש בידי האדם אפשרות לבקש תוספת ברכה או לבקש מהבורא לשנות את רצונו. הכול בידי האל. האדם אינו חופשי לבקש. עליו להודות על חלקו והם יודעים לעשות זאת.

בתפילתנו אנחנו מבקשים תוספת לברכה הנמצאת בעולם.⁶¹⁸ אנחנו מבקשים תוספת הויה. בלשון המקובלים, שפע. למה הכוונה? כדי לאפות לחם, צריך חיטה. כדי שתהיה תבואה, צריך לעבוד. זה לא נושא התפילה. אנחנו מבקשים את ברכת השנים. אנחנו מבקשים שיהיה בשפע - זה המושג של לחם משנה, שיהיה לו טעם ערב. אבל אם לא אופים את הלחם, לא יהיה לו טעם. האופה הוא האדם. האדם אוכל את העפר של העולם, אחרי שזה עבר מספר עיבודים. השאלה היא איך הוא רוצה לאכול אותו: כפי שהוא או להרגיש בו את טעם הברכה?

העפר בא מן הבורא כבורא. הטעם של הלחם בא מן הבורא כמקור הברכות. השאלה היא אם אנחנו מבחינים בהבדל. יש מי שחושב שהכול בא מן העפר. זה האדם הטבעי. הוא חושב שהטעם של הלחם בא מהטבע, כאשר הוא למעשה בא ממקור הברכות. זו מדרגה אחרת לגמרי. מי שמבין שהברכה אינה דבר טבעי, שחש זאת, יכול להתפלל. מי שלא, אין לו צורך בשום תפילה משום שאצלו הכול טבעי. עניין התפילה אינו שייך לו.

שאלה: מדוע הברכה היא מעל הטבע?

תשובה: הברכה אינה דבר טבעי. היא מעל הטבע. היא נסית. לכן אנחנו

---

616 להרחבת הנושא, ראה סוד מדרש התולדות, חלק ה, מהמציאות למיתוס, עמ' 309.

617 ראה האוונגליון של יוחנן, ד 22.

618 משמעות המילה בערבית שונה מהמשמעות בעברית. כאשר המוסלמי אומר ברכה, הוא מתכוון לשפע הניתן לו על-ידי הבורא, ללא קשר לזכויותיו. אחרי ארוחה דשנה, המוסלמי האמתי יגיד ברכה, וכוונתו היא לשפע שהיה לו באותה ארוחה (מתוך שיעורי הרב על התפילה).

מתפללים בברכת "מודים אנחנו לך", "על כל נסיך שבכל יום עמנו". כשאני שותה מים, אני שותה "נס" ואני לא יודע! יש מי שיגיד שהוא שותה H₂O. זה האדם הטבעי. הוא שותה נוסחה כימית. אני שותה משהו אחר לגמרי. אני שותה משהו שמחיייה אותי, שמחיייה את נפשי. אותו דבר כאשר אני אוכל לחם. אם ללחם יש טעם ערב, אני אוכל נס. אבל אנחנו כל כך רגילים לחיות בעולם מלא ברכה, ששכחנו שכל זה על-טבעי ממש. שכחנו מה זו ברכה!

עמידתו של אברהם

נמשיך בבירור דברי הגמרא:

אברהם תקן תפלת שחרית שנאמר זיישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם, ואין עמידה אלא תפלה שנאמר זיעמד פינחס ויפלל.⁶¹⁹

הפסוק וַיִּשְׁכַּם אַבְרָהָם בַּבֶּקֶר אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר עָמַד שָׁם אֶת פְּנֵי יְהוָה⁶²⁰ המובא על-ידי הגמרא כהוכחה לכך שאברהם תיקן את תפילת שחרית, נאמר אחרי הפיכת סדום ועמורה. המילה 'עמד' בפסוק מחזירה אותנו למעמד קודם, שבו אברהם, אחרי ששמע את כוונות הקב"ה לגבי סדום, פנה אליו ואמר: וַיִּפְּנוּ מִשֵּׁם הָאֲנָשִׁים וַיֵּלְכוּ סְדֹמָה וְאַבְרָהָם עוֹדְנָו עֹמֵד לִפְנֵי יְהוָה. וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הֲאֵף תִּסְפֶּה צְדִיק עִם רָשָׁע.⁶²¹ אברהם פונה לריבונו של עולם ומסגיר על אנשי המקום. זו תפילה. השאלה המתבקשת היא כמובן מדוע הגמרא אינה מצטטת את הפסוק הזה וַאֲבָרָהָם עוֹדְנָו עֹמֵד לִפְנֵי ה' שנראה

619 תהילים קו ל.

בשיעור הקודם ביררנו את משמעות המילה 'ויפלל' בפסוק וַיִּעֲמַד פִּינְחָס וַיִּפְּלַל וַתַּעֲצֹר הַמַּגֵּפָה. הנושא של הפסוק הוא המעשה של בני ישראל במדבר, ובין היתר, כל אשר קרה אחרי שבלעם ייעץ לבלק להביא את בנות מואב למחנה ישראל. אז התחילה מגפה ופנחס, בן אלעזר הכהן, עשה מעשה, ובזכותו נעצרה המגפה. בעקבות דברי בעל ה"מצודות ציון" למדנו שהשורש פלל הוא "ענין דין ומשפט כמו ונתן בפלילים (שמות כא)". כאשר אני מתפלל, אני קודם כול מעמיד את עצמי למשפט כדי לדעת מי אני באמת. האם אני ישראל? אם אכן אני ישראל, אזי כל הברכות שניתנו לישראל, מגיעות לי. כדי לדעת זאת, צריך לעמוד למשפט. אני יוזם את המהלך. העבודה שבלב מתחילה עם המשפט ותכליתו לדעת מי אני. האם אני באמת מי שאני טוען שאני? האם אני צאצא נאמן לאברהם, יצחק ויעקב, או לא? (מתוך השיעור).

620 בראשית יט כז.

621 בראשית יח, כב-כג.

דווקא ברור יותר, בגלל ההמשך 'וַיִּגַשׁ אֲבָרָהָם וַיֹּאמֶר וכו', כהוכחה לדבריה? התשובה היא שהגמרא רוצה לקשור בין אברהם ובין הבוקר, בין מידתו של אברהם - מידת החסד ובין הבוקר, וקשר זה מתברר דווקא בפסוק שהיא מצטטת: 'וַיִּשְׁכַּם אֲבָרָהָם בַּבֶּקֶר אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר עָמַד שָׁם אֶת פְּנֵי יְהוָה'. לכן עלינו להבין לעומק מהי מהות הקשר הזה. היחס בין הבורא ובין העולם בבוקר הוא יחס של חסד. "להגיד בבוקר חסד"⁶²² בבוקר דווקא. כשאנחנו קמים בבוקר, מתעוררים בבוקר, החיות שיש בעולם היא חיות של האור שמתחיל. הכול מתחיל מחדש. ההתחלה, הראשית, זה חסד. האדם המודרני שכח את כל זה, משום שהוא אינטלקטואלי, אבסטרקטי, מופשט, החי ללא קשר לטבע. החקלאי מבין את הדברים באופן הרבה יותר פשוט. מי שחי את החיים הרוחניים הפשוטים והאמתיים של הדורות הראשונים יודע שבבוקר אנחנו מרגישים את חסד הבורא ובצהריים הכול כבר מתחיל להיות כבד. לכן הקשר הוא קשר של גבורה, של דין. לפנות ערב, בתחילת הלילה, המצב שונה: זה עת המיזוג של החסד עם הדין. זה רחמים. איבדנו את המידיות של ההבנות הללו וצריך זמן רב של לימוד, ולא רק של לימוד, של כוונות כדי לחזור לדברים הפשוטים שהיו ידועים לכל דרדקי בבית רבן.

מי שחי את החיים של הבוקר יודע שהוא חווה חסד. האדם מגלה קודם כול, דרך אברהם, את הבורא דרך מידת החסד. הוא רוצה להשפיע, לתת. לברוא זה לתת לזולת חיים. אחר כך האדם מגלה שאין זה כל כך פשוט, משום שהוא צריך לשלם עבור מה שקיבל בחינם לפי מידת החסד, לקנות אותו. אז בא השלב של יצחק.⁶²³

אברהם תיקן את תפילת שחרית, במובן של הזכות, הרשות להתפלל בבוקר. לא מדובר על הנוסח. המושג של נוסח שייך לסוג השני של התפילה, של התפילה כחובה. אווירת העולם בבוקר היא אווירה של חסד. הכול מתחדש, מתחיל מחדש. אברהם שייך לעולם המתחדש. הוא חידוש גמור. לכן קיים קשר עמוק, מהותי בין אברהם, כצדיק של מידת החסד ובין זמן הבוקר. אם אני גם כן איש של בוקר, של התחדשות, של חידוש - וזה אמור להיות העברי, אני רשאי להתפלל בבוקר ולבקש ממקור הברכות, לא מהבורא, חידוש בעולם, תוספת ברכה שאינה קיימת בו.

לאברהם אבינו הייתה זכות מספקת כדי להיות רשאי לבקש את הברכות השייכות לצרכים המיוחדים שלו כאברהם שמתחיל שלב חדש בהיסטוריה.

622 תהילים צב ג.

623 להרחבת הנושא ראה סוד מדרש התולדות, חלק ג וחלק ה.

למשל, הוא היה צריך להעיד, לפני כל באי העולם, מהי האמונה האמתית, האמונה בה'. בשביל למלא משימה זו, הוא זקוק לדעת מהי ידיעה אמתית. לכן היה יכול להתפלל ולבקש "והוננו מאתך בינה דעה והשכל" או "חכמה, בינה ודעת". זה נחוץ גם למי שאומר שהוא ישראלי. לכן אנחנו מבקשים דעת בברכות האמצעיות כדבר ראשון.

הלל ותהילה

בלי דעת, האדם אינו אדם. אנחנו לומדים זאת מדברי רש"י על הביטוי "נפש חיה" בפרק השני של חומש בראשית, בפסוק ז: "אף בהמה וחיה נקראו נפש חיה, אבל זו של אדם חיה שבכולם שנתווסף בו דעה ודיבור". דעה או דעת היא התגלות המידות דרך הנשמה. אדם ללא נשמה, ללא דעת הוא גולם, כפי שהמדרש אומר "בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון גולם בראו".⁶²⁴ הוא כמו בריה טבעית, כמו הבהמות - 'נִמְשָׁל בְּבִהְמוֹת נֶדְמוּ'.⁶²⁵ אדם ללא דעת, חסר את עצם מהותו של האדם, שהוא הדעת. לכן הבקשה העיקרית היא הדעת.

אם יש לך דעת, אתה מבין שחטא הוא חטא. לכן מי שיש לו דעת, צריך כדבר ראשון את התשובה, שאם הוא חוזר בתשובה באמת, תהיה תפילתו מקובלת. אם תשובתו מתקבלת, אז הוא מבין שהוא צריך לקבל את העונש הנובע מחטאיו. לכן הבקשה השלישית היא בקשת הסליחה. הסדר של הברכות בתפילת העמידה הוא מדויק: הדעת מביאה לרצון לחזור בתשובה שמביאה את הצורך בסליחה ומחילה.

האמירה הקודמת לתחילת תפילת העמידה 'אֲדַנִּי שְׁפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יִגִּיד תְּהִלָּתְךָ' אינה קשורה לכל התהליך הזה. זו בקשת רשות לומר את תהילתו של הבורא. אי אפשר לומר את תהילתו כל עוד אנחנו בגדר רשעים. אין זכות לרשע, אין רשות לרשע לומר את תהילת הבורא, כלומר את שלוש הברכות הראשונות של העמידה. זה תרתי דסתרי. מאחר שאנחנו מתחילים את תפילת העמידה בתהילת ה', אנחנו צריכים קודם כול להיות צדיקים. 'תִּפְלֵה לְעִנִּי כִּי יַעֲטֹף וְלִפְנֵי יְהוָה יִשְׁפָּךְ שִׁיחוֹ'.⁶²⁶

שורש המילה תהילה הוא ה-ל-ל שמשמעותו להגדיר. בחלק הראשון של

624 ראה ב"ר יד ה.

625 תהילים מט יג.

626 תהילים קב א.

תפילת השמונה-עשרה, אני מגדיר מיהו הבורא שלפניו אני עומד ומבקש. רק אחר שהגדרתי מיהו, אני יכול לבקש ממנו. ההלל הוא ההגדרה המדויקת של נושא ההתייחסות שלי, של הדבר שעליו אני מדבר כעת. הצורה "הל" כמעט אינה קיימת במקרא, חוץ מן הפסוק 'וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו הֲנֵה בַעַל הַחַלְמוֹת הַלְזָה בָּא'.⁶²⁷ ברוב המקומות, האות למ"ד נופלת ובמקומה שמים דגש חזק באות העוקבת. אותו דבר קורה בה"א הידיעה: מבחינה דקדוקית, הניקוד של ה"א הידיעה מורכב מן האות ה"ה עצמה ומדגש חזק באות העוקבת. הדגש החזק נועד למלא את חסרונה של האות למ"ד שנפלה.⁶²⁸ משמעות הצורה "הל" והנגזרת שלה "הלל" היא הגדרה מדויקת של נושא ההתייחסות שלי. אבל איננו מהללים את הקב"ה בכל יום. אנחנו אומרים את תהילתו. מהו ההבדל? ההלל הוא ההגדרה המדויקת וחז"ל מלמדים אותנו שאי אפשר להלל את ריבונו של עולם כל עוד יש רשעים בעולם:

דאמר ר' יהודה בריה דרבי שמעון בן פוי: ק"ג פרשיות אמר דוד ולא אמר הללויה עד שראה במפלתן של רשעים שנאמר 'תמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' הללויה'.

ברכות ט ע"ב

המילה 'הללויה' מופיעה לראשונה בספר תהילים בסוף מזמור קד, כאשר דוד המלך רואה לראשונה במפלתם של הרשעים:

אֲשִׁירָה לַיהוָה בְּחַיֵּי אֲזַמְּרָה לֵאלֹהֵי בְעוֹדֵי.
יַעֲרֹב עָלָיו שִׁיחֵי אֲנֹכִי אֲשַׁמַּח בִּיהוָה.

תמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את יהוה הללויה.
תהילים קד לג-לה

אז, לראשונה, הוא יכול לומר את המילה 'הללויה', שפירושה הללו את ה'. כל עוד יש רשעים בעולמו, דוד המלך אינו יכול להגדיר במדויק ובבירור מיהו הקב"ה. רק אחרי שדוד המלך ראה עולם ללא רשעים, הוא היה מסוגל להגדיר בבירור מיהו בורא העולם. כל עוד יש רע בעולם, כל עוד העולם הזה

627 בראשית לו יט.

628 צורה זו "הל" נמצאת בערבית עד היום כמקבילה לה"א הידיעה של העברית (מתוך השיעור).

נמשך, כל ניסיון להגדיר במדויק מיהו הבורא דרך ההסתכלות בעולמו, הוא בגדר של חילול וגידוף. במהלך העולם הזה אפשר להגדיר בקירוב את הדברים, וזה בא לידי ביטוי במילה "תְּהִלָּה" שהיא הגדרה קרובה ולא הגדרה מדויקת.⁶²⁹ לכן בתפילה אנחנו אומרים קודם כול את תהילתו של הקב"ה וזאת על סמך אותם תארים בלבד שמסר לנו משה רבנו: הגדול הגיבור והנורא.⁶³⁰ כל תוספת גורעת והיא מבחינת גידוף.

שיחה בשדה

הגמרא ממשיכה ואומרת: "יצחק תיקן תפילת מנחה שנאמר 'וַיֵּצֵא יַצְחָק לְשׁוּחַ בְּשָׂדֵה לַפְּנוֹת עָרְב וַיֵּשֶׂא עֵינָיו וַיֵּרָא וְהָנָה גְּמָלִים בְּאֵימָם". האדם המודרני שכח את כל הוודאיות שהיו מנת חלקם של זקנינו. העולם של לפנות ערב אינו דומה לעולם של הבורק. האווירה שונה. אחרי יום שלם של עמל, בחוץ, בשדה, הכול יותר כבד. ובכל זאת יש כוח ליצחק לצאת שוב אל השדה ולשפוך את שיחו לפני קונו. למרבה הפלא, אנחנו רואים שיצחק אינו סביל, כפי שבטעות יכולנו לחשוב אחרי מעשה העקדה. הוא יוזם - הוא חופר בארות מים, לא רק את אלה שחפר אברהם אביו אלא הוא מוסיף משלו. הוא חופר שוב ושוב עד שהברכה מתגלה לעיני כול: 'וַיַּעֲתֶק מִשֶּׁם וַיַּחְפֹּר בְּאֵר אַחֲרַת וְלֹא רָבו עֲלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ רְחֹבוֹת וַיֹּאמֶר כִּי עֲתָה הִרְחִיב יְהוָה לָנוּ וּפְרִינוּ בְּאֵרָיו'.⁶³¹

העבודה של יצחק שונה מן העבודה של אברהם. אברהם הוא הברכה.

629 רק במקרים יוצאי דופן, כמו נס גלוי, אפשר לומר את ההלל, אפשר להלל את הבורא משום שאז מתגלה עולם בתיקונו (מתוך שיעורי הרב על התפילה).
ראה אילת שחר למלבי"ם, סימן כח: בנין התפעל מורה על ג' דברים .... ב. על פעולה מתדמה.

630 דברים י יז.
ראה ברכות לג ע"ב: ההוא דנחית קמיה דר' חנינא, אמר "האל הגדול הגבור והנורא והאדיר והעוז והיראוי החזק והאמיץ והודאי והנכבד". המתין לו עד דסיים. כי סיים, א"ל: "סיימתניהו לכולהו שבחי דמרך? למה לי כולי האי? אנן, הני תלת דאמרינן אי לאו דאמרינהו משה רבינו באורייתא ואתו אנשי כנסת הגדולה ותקנינהו בתפלה, לא הוינן יכולין למימר להו, ואת אמרת כולי האי ואזלת?! משל למלך בשר ודם שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב והיו מקלסין אותו בשל כסף, והלא גנאי הוא לו!
התהילה היא ההצדקה. מבחינה דקדוקית, הצורה היא צורה של כינוי השם. לא שם העצם, משום שאי אפשר, לאמתו של דבר, לומר דבר וחצי דבר על הקב"ה. אפשר רק לרמוז. איך אפשר אפוא להתפלל? (מתוך שיעורי הרב על התפילה).

631 בראשית כו כב.

זהו חידושו. יצחק מגלה אותה ברכה במציאות. הוא איש השדה. הוא איש העולם הזה ומידתו היא מידת ימי העולם הזה. לכן ייחסו אל הבורא, ייחסו אל מקור הברכות שונה. הוא לא יחס של התחדשות. הוא יחס של קביעות. קביעות זו מתגלה דרך עמלו, דרך החפירות שהוא חופר. קביעות זו מגלה חיים. חיים חדשים. לכן הוא מתפלל לפנות ערב, כאשר תמה העבודה היומית ואין כבר זמן יותר לעבוד בשדה.

יצחק חווה את העולם הזה באופן שונה לחלוטין מאברהם אביו. הוא חווה אותו דרך מידת הדין המבקשת צידוק אמתי לכל דבר. הוא מגלה שהעולם הוא כולו דין. צריך לעמול כדי לזכות במשהו, אפילו כדי לזכות בבאר משלו. בטבע, מי שלא עמל, מי שלא נלחם על חייו, דינו להיעלם. צריך גבורה כדי להתגבר ולהישאר בחיים. בני ישראל זקוקים לאותה גבורה כדי לשרוד במהלך ההיסטוריה. איש הגבורה פתח לפנינו את האפשרות לפנות למקור הברכות בזמן הקשה ביותר, לפנות ערב, ולבקש אותה תוספת ברכה הנחוצה כדי לשרוד את ימי הגלות, כדי להביא את הגאולה לעולם. הקץ בא בזכות יצחק שהוא כולו קץ-חי.⁶³²

מבחינה זו ישראל הוא כמו עני שחסר לו את הדבר העיקרי בחייו והוא הגאולה, הקץ לימי העולם הזה, שהם ימים של דין. אין זה מקרי אם בחרה הגמרא בפסוק 'תִּפְלֶה לְעֵנִי כִּי יַעֲטֹף וְלִפְנֵי יְהוָה יִשְׁפָּךְ שִׁיחוֹ' כדי להסביר מה מהות שיחתו של יצחק אבינו. בחייו הפרטיים הוא נמצא בצומת דרכים. הוא צריך להמשיך את עניין התולדות, שהתחיל עם אברהם אבינו. זה קשה עד מאוד כי מי יכול להתחתן עם הצדיק של מידת הדין, אפילו היא רפה,

---

632 יצחק אבינו הוא גם הצדיק שבזכותו יש קץ לצער הגלות, כפי שאנחנו לומדים זאת בפשטות מן הנאמר בהגדה של פסח: "ברוך שומר הבטחתו לישראל, ברוך הוא, שהקב"ה חישוב את הקץ לעשות כמה שאמר לאברהם אבינו בברית בין הבתרים שנאמר ויאמר לאברהם ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול". "חישוב את הקץ" בזכותו של יצחק, משום שמלידתו של יצחק עד ליציאה ממצרים עברו ארבע מאות שנה. יש בשם "יצחק" סוד - אותיות קץ חי. הוא השורש של עֶשׂו שכולו קץ, וגם של יעקב שהוא כולו חי. השילוב של קץ וחי הוא יצחק. הוא מסר את הקץ לעֶשׂו ואת החי ליעקב, לכן חז"ל אומרים ש"יעקב אבינו לא מת" (תענית ה"ב). הגילוי של הקץ בא בזכותו של יצחק. אין ליעקב אפשרות לגלות את הקץ לבניו, משום שאין ליעקב כשלעצמו קץ (בראשית מט א ופרש"י במקום). בבחינת בני יעקב אין קץ לגלות, אבל מכיוון שיש להם שורש ביצחק, יש להם גם כן שורש בקץ. יצחק הוא הצדיק של הארץ, ולכן בזכותו יש לנו אחיזה בארץ ישראל. יצחק הוא הצדיק של העולם הזה, ולכן בזכותו יש לנו סגנון שיכול לסגור עלינו ביום הדין (מתוך השיעור עקדת יצחק - לפשוטו של מקרא, סוד מדרש התולדות, חלק ה, עמ' 121).

ולהמשיך אתו את עניין התולדות כדי להוליד את ישראל. לכן הוא יוצא לשפוך את שיחו לפני קונו, כמו עני חסר כול. לא רק דבר מסוים שבלעדיו החיים אינם חיים אלא ממש הכול. בלי בת זוג, אין המשך. בקשתו היא בקשה של חיי שעה, צורך מידי ממשי - צורך מידי המביא בסופו של דבר לחיי עולם. והוא נענה: 'וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיֵּרָא וְהִנֵּה גַמְלִים בְּאֵים'. ומיד הנס מתרחש: 'וַיִּבְאֶה יַצְחָק הָאֱלֹהִים שָׂרָה אִמּוֹ וַיִּקַּח אֶת רַבֵּקָה וַתְּהִי לוֹ לְאִשָּׁה וַיֵּאָהֲבָה וַיִּנָּחַם יַצְחָק אֶחָרֵי אִמּוֹ'.⁶³³ הברכה שהסתלקה עם פטירתה של שרה אמנו, חזרה, כפי רש"י, בשם חז"ל, מסביר בד"ה "האהלה שרה אמנו": "ויביאה האהלה והרי היא שרה אמו כלומר ונעשית דוגמת שרה אמו שכל זמן ששרה קיימת היה נר דלוק מע"ש לערב שבת וברכה מצויה בעיסה וענן קשור על האהל ומשמתה פסקו וכשבאת רבקה חזרו".

המצב של ישראל דומה למצבו של יצחק. רש"י מסביר את המילה "עני" בפסוק 'תִּפְלָה לְעֵנִי כִּי יַעֲטֹף וְלִפְנֵי יְהוָה יִשְׁפָּךְ שִׁיחוֹ' כך: "ישראל שהם עם עני". והוא ממשיך ואומר, בד"ה "כי יעטף": "בהתעטף נפשם בצרה". בני ישראל דומים ליצחק אבינו. בזכותו אפשר גם לצאת מן המצבים הקשים ביותר: 'כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו אתה ה' אבינו גואלנו מעולם שמך'.⁶³⁴

שאלה: מהי הסיבה שאצל אברהם נאמר עמידה ואצל יצחק נאמר שיחה?
תשובה: צריך להתרגל ללשון חז"ל. לגבי יצחק אמרו במדרש "ואין שיחה אלא תפלה". לגבי אברהם אמרו "אין עמידה אלא תפלה". אין סתירה. כך צריך להבין את הנאמר: במצבו של אברהם, אין עמידה זו אלא תפלה ובצורה דומה אצל יצחק אבינו, אין שיחה זו אלא תפלה. ברור שבדרך כלל שיחה אינה תפלה. שיחה זו שיחה. אבל השיחה של יצחק הייתה תפלה. עמידה זו עמידה, אבל העמידה של אברהם הייתה תפלה.

הצד המיוחד של אברהם היה העמידה, הצד המיוחד של יצחק היה השיחה והצד המיוחד של יעקב היה הפגיעה. כדי להבין את ההבדל, צריך לגלות מה הייתה המציאות הקונקרטי, הריאלית, "המציאותית" של כל אחד ואחד מן האבות. הגמרא אינה עוסקת בהגדרה מופשטת, תבונית של המילים,

633 בראשית כד טז.

634 ישעיהו סג טז. ראה מסכת שבת פט ע"ב.

להרחבת הנושא, ראה את הפסקה "ועקידת יצחק היום לזרעו תזכור" בשיעור "עקדת יצחק - לפשוטו של מקרא" בסוד מדרש התולדות, חלק ה, עמ' 117.

של הפסוקים. יש כאן רמזים עמוקים ביותר וצריך ללמוד לעומק את הנושאים האלה. עלינו לדעת כי כאשר בפסוק מסוים, כגון אצל יצחק, מוזכרת המילה שיחה, הכוונה היא לתפילה, במובן שהזכרתי קודם לכן. הקושי שלנו הוא שאיננו מבינים את פשט המילים לפי משמעותן במקרא של העברים. איבדנו הבנה זו במהלך הדורות וצריך לעשות מאמץ גדול כדי לגלות אותה שוב.⁶³⁵

רגילים לדבר על הפשט, אבל לאמתו של דבר, מתכוונים למשהו אחר לגמרי שאין לו קשר לפשט. מתכוונים להבנה מילולית של הנאמר, למורפולוגיה של העברית, לתחביר, לדקדוק. זה אינו הפשט.⁶³⁶ לימוד הפשט מבוסס על לימוד לשון הקודש, וזה עיקר העיסוק של חכמי הסוד: להבין את המשמעות המדויקת של כל מילה בלשון הקודש. כך מבינים את רצון הבורא המתגלה דרך המילים. כך גם מבינים את מהות זהותנו. לכן כאשר הגמרא באה ואומרת ששיחה זו תפילה, או שעמידה זו תפילה, צריך להבין מדוע זה כך. לא בחינם העברי מדבר כך.

הגמרא אומרת ש"כל אדם לעמל נברא".⁶³⁷ הגמרא מגדירה שלושה סוגי עמל: עמל מלאכה, עמל שיחה ועמל תורה. בעל ה"פרי צדיק", רבי צדוק הכהן

635 כאשר בעלי המדרש לומדים פסוק, הם באים לגלות, לחשוף נושאים, משמעויות נוספות, מעבר לפשט הכתוב, כפי שהבינו אותו בני דור ההתגלות, דרך הנביא. פשט זה הפך להיות בבחינת נסתר עבורנו עם הסתלקות הנבואה (מתוך השיעור "מבוא ללימוד המדרש" - סוד מדרש התולדות, חלק א, עמ' 23).

636 יש בפירוש רש"י שתי רמות של פשט וצריך להבחין ביניהן: הרמה הראשונה, הבסיסית היא רמת הפשט הפשוט, המידי של הפסוק. ברמה זו אנחנו עוסקים בהבנה מילולית של הנאמר, במורפולוגיה עברית, באטימולוגיה של המילים, בתחביר, בתרגום המילים לצרפתית עתיקה, בדקדוק. אולם רש"י אינו מסתפק ברמה זו. כנאמן למסורת הפרושית הוא הולך בדרכם של חז"ל. המקרא הוא דיבור אלוקי נצחי. לכן המקרא אינו מדבר רק לדור יוצאי מצרים, ואף לא לעם העברי היושב בארצו, אלא גם לדורות הבאים אחרי חורבן הבית, ויש לו מסר עבור כל דור. לשם כך משתמש רש"י במדרש, באגדה. הוא בוחר בין המדרשים השונים את המדרש שהופך את המקרא לבעל משמעות עבורנו. יש פרד"ס בפירוש רש"י. ייתכן שאמירה זו מפתיעה אתכם משום שרש"י דווקא ידוע כפשוטן, אולם עליכם לדעת שהדבר קיים. יש ספרים, פירושים המסבירים את הסוד שבפירוש רש"י.

רש"י נחשב לראש וראשון המפרשים. הוא בא להסביר את המקרא שקיבלו הנביאים העבריים ליהודים, ממשיכי דרכם של העברים, החיים בעולם שאין בו נבואה, לפי אותה מסורת שהועברה מדור לדור בעל-פה, דרך חז"ל וחכמי הסוד. הוא בא להסביר ליהודים את משמעות הזהות העברית.

(מתוך השיעור "מבוא ללימוד המדרש" - סוד מדרש התולדות, חלק א, עמ' 26).

637 ראה סוד מדרש התולדות, חלק ו, יפה שיחתן של עבדי אבות, עמ' 49.

מלובלין, מסביר שהכוונה של עמל שיחה היא תפילה, משום שהשיחה מאפיינת את האדם. הוא "רוח ממללא",⁶³⁸ ולא ייתכן שהאדם יוציא מפיו דברים בטלים. השיחה של האדם יכולה לשנות את המציאות. היא יכולה לקבוע מציאות. אדם הנודר נדר, הנאה מחפץ מסוים, יוצר לעצמו מציאות. זה מה שהשיחה של יצחק עושה. היא קובעת מציאות חדשה. 'תַּפְּלָה לְעֵנִי כִּי יַעֲטֹף וְלִפְנֵי יְהוָה יִשְׁפָּךְ שִׁיחוֹ', ומתוך זה 'וַיֵּצֵא יִצְחָק לְשׁוֹחַ בְּשָׂדֵה לְפָנוֹת עָרֵב וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיֵּרָא וְהִנֵּה גַמְלִים בָּאִים'.

וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם

הגמרא ממשיכה ואומרת: "יעקב תקן תפילת ערבית שנאמר וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיִּלֶן שָׁם כִּי בָא הַשֶּׁמֶשׁ וַיִּקַּח מֵאֲבְנֵי הַמָּקוֹם וַיִּשֶׂם מִרְאֲשֵׁתּוֹ וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא"⁶³⁹. יעקב אבינו נאלץ לעזוב את בית אביו ולצאת לגלות, כדי להינצל מפני עֲשׂוֹ אחיו הזומם להרוג אותו. הוא יוצא לבדו מבאר שבע לכיוון תְּרָן, מקום מושבו של לָבָן. לפנות ערב הוא מגיע למקום. הכתוב אינו מפרט באיזה מקום מדובר, אבל רש"י, בשם הגמרא, אומר שהמקום הוא הר המוריה.⁶⁴⁰ בעל ה"שפתי חכמים" בשם המהרש"ל, מסביר שמשמעות המילה 'וַיִּפְגַּע' היא פגישה.⁶⁴¹ חז"ל אומרים שהמשמעות היא תפילה,⁶⁴² לפי הנאמר על יד הנביא: 'וַיֵּאָתֶה אֵל תַּתְּפַלֵּל בְּעַד הָעַם הַזֶּה וְאֵל תִּשָּׂא בְּעַד־ם רְנָה וַתִּפְּלָה וְאֵל תִּפְּגַע בִּי כִּי אֵינְנִי שֹׁמֵעַ אֶתְךָ'.⁶⁴³ יש מצבים שבהם הקב"ה אינו מעוניין בפגישה עם הנביא, ולהפך יש מצבים חיוביים שבהם יש צורך בפגישה. כדי להבין את

638 ראה את תרגומו של אונקלוס לביטוי "נפש חיה": רוח ממללא, כלומר רוח מדברת (בראשית ב ז).

639 בראשית כח יא.

640 "ויפגע במקום": לא הזכיר הכתוב באיזה מקום אלא במקום הנזכר במקום אחר הוא הר המוריה שנאמר בו וירא את המקום מרחוק. ראה חולין צא ע"ב.

641 דבשלמא ואל תפגע בי, פירש אל תגש בי להפציר, אבל אצל הקב"ה לא שייך למימר הכי, א"כ קשה למה שינה בו. (מהרש"ל) אלא שלכך כתיב ויפגע שהוא נמי לשון פגישה כדי שתלמוד ממנו ג"כ קפיצת הדרך, ואי הוה כתיב ויפגוש לא הייתי לומד ממנו תפילה, לכך כתב הפסוק ויפגע דמשמע ביה תרווייהו.

642 ראה פירושו של רש"י בד"ה ויפגע: כמו (יהושע טז) ופגע ביריחו ופגע בדבשת (ברכות כז) ורבותינו פירשו לשון תפלה (ירמיהו ז) ואל תפגע בי ולמדנו שתקן תפלת ערבית ושנה הכתוב ולא כתב ויתפלל ללמדך שקפצה לו הארץ כמו שמפורש בפרק גיד הנשה (חולין צא).

643 ירמיהו ז טז.

ההבדל בין יעקב ובין אברהם ויצחק, עלינו להיזכר בדברי הגמרא במסכת ברכות, בדף יג ע"א. הגמרא דנה במשמעות שינוי שמו של אברהם וקובעת שאסור לקרוא לאברהם אברם. כלומר, שינוי שמו הוא בלתי הפיך. מה שאברהם השיג הושג ואין דרך חזרה. לא כך עם יעקב: "אלא מעתה הקורא ליעקב יעקב, ה"נ? שאני התם דהדר אהדריה קרא דכתיב (בראשית מו) ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה ויאמר יעקב יעקב". יש מצבים שבהם יעקב נקרא יעקב ויש מצבים שבהם יעקב נקרא ישראל. כאשר יעקב יוצא לגלות, הוא שוב נקרא יעקב. כאשר הוא נמצא בארצו, הוא נקרא ישראל. מצב זה נמשך כל עוד הגלות נמשכת. כל עוד לא חזר יעקב לארצו באופן סופי, שמו משתנה. שינוי שמו אינו עדיין בלתי הפיך.

כל עוד ישראל אינו יושב בארצו לתמיד, הפגישה עם ריבונו של עולם אינה יכולה להיות קבועה. יש לה ממד של "פגיעה", של מקריות, של מסתורין כאשר היא מתקיימת "במקום", ללא ציון מפורש של שם המקום. היא נסתרת. רק מי שיודע שהיא מתקיימת בהר המוריה מאז ומתמיד, יודע שהמילה "מקום" מציינת אותו מקום. בגלוי, זה לא נראה. לכן, מבחינת ההלכה, תפילת ערבית היא עדיין רשות, גם אם קיבלנו להתפלל אותה בכל מקרה.⁶⁴⁴

בלילה, בחשכת הגלות, התפילה היא מסוג "פגיעה במקום". ב"ה יצאנו מהגלות, והפעם שלא על מנת לחזור. לכן יצאנו מהממד הזהותי הנקרא "יעקב" וחזרנו להיות ישראל, גם אם לפעמים זה טרם נראה לכולם. מדברי הגמרא אנחנו למדים שהאבות תיקנו לנו את האפשרות להתפלל בכל המצבים, בכל הזמנים, קרי בבוקר, בצהריים ובערב, לפי שלושת הקווים המאפיינים את היחס בין הבורא ובין בריאתו: קו החסד, קו הדין וקו הרחמים.

במהלך ההיסטוריה, עם ישראל חי דרך גלויותיו את סיפורי האבות. אברהם נדרש להוכיח כי הוא הצדיק של מידת החסד והגלות במצרים היא המקבילה לו. יצאנו מהגלות הזו עם מידתו של אברהם. הגלות בבבל מקבילה לסיפורו של יצחק אבינו ויצאנו ממנה עם מידתו. הגלות של אֲדוֹם מקבילה לסיפורו של יעקב אבינו ובסופה בניו מקבלים את השם ישראל. ב"ה, יצאנו מגלות זו והדברים מתחילים להתברר. מתחיל להתברר לעולם כולו מיהו ישראל, וכן מידתנו, מידתו של יעקב, מידת האמת, מתחילה להיחשף לעולם

---

644 ראה משנה תורה לרמב"ם, הלכות תפילה ג ז, מגן אברהם לשו"ע או"ח רלו א, רסח טו, רצט טז.

כולו. 'תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבתינו מימי קדם'.⁶⁴⁵ הניסיון של יעקב אבינו היה מול מידת האמת ואנחנו גם כן נתבעים על האמת ותובעים את גילוי האמת בעולם.

יש שלושה אירועים עיקריים בחיי העם: יציאת מצרים ומעמד הר סיני, החזרה מגלות בבל והחזרה מגלות אדום. בכל אחד מהאירועים הללו זכינו לגילוי פן אחד נוסף של התורה: ביציאת מצרים קיבלנו כעם את התורה שבכתב, ביציאה מגלות בבל את יסודות התורה שבעל פה ובחזרה מגלות אדום את הגילוי ברבים של חכמת הקבלה.

שלושת האירועים נרמזים בפסוק 'כי יקרא קן צפור לפניך בדרך בכל עץ או על הארץ אפרחים או ביצים והאם רבצת על האפרחים או על הביצים לא תקח האם על הבנים',⁶⁴⁶ ובתיקוני זוהר נאמר על הפסוק הזה שיש שלוש מדרגות של חכמה: מארי מקרא שמקבילים לביצים, מארי משנה שמקבילים לאפרוחים ומארי קבלה שמקבילים לבנים.⁶⁴⁷

במעמד הר סיני זכה העם כולו לקבלת התורה שבכתב. רק יחידים קיבלו אז את התורה שבעל פה ואת תורת הנסתר. אחרי היציאה מגלות בבל זכה כבר כל העם לקבל את התורה שבעל פה. עם זאת רק יחידים קיבלו את תורת הנסתר. ביציאת הגלות האחרונה - גלות אדום, תורת הקבלה כבר שייכת לכלל ישראל. זה דבר המורגש היום. מי לא "מתעניין" בקבלה? אנו בתקופה שנרמזת בזוהר ושובה סתרי תורה יהיו בפי תינוקות.⁶⁴⁸ כמובן הקליפה קודמת לפרי, אולם אי אפשר להתכחש לעצם התופעה.

645 מיכה ז ח.

646 דברים כב ו.

647 תיקוני זוהר, הקדמה, א ע"ב: כל בית שאין נשמעין בו דברי תורה לסוף תחרב, ואלין דנשמעין דברי תורה בהון אתקריאו ביצים אפרוחים בניס, ביצים מארי מקרא, אפרוחים מארי משנה, בניס מארי קבלה.

648 ראה זוהר, חלק א, פרשת וירא, קיז ע"א: ובשית מאה שנין לשתיאתה יתפתחון תרעי דחכמתא לעילא ומבועי דחכמתא לתתא, ויתתקן עלמא לאעלא בשביעא ... וכד יהא קריב ליומי משיחא אפילו רביי דעלמא זמינין לאשכחא טמירין דחכמתא ולמנדע ביה קצין וחושבנין.

תרגום: שבשנות שש מאות שנה של אלף הששי יפתחו שערי חכמה שלמעלה ומעיינות החכמה דלמטה והעולם יתתקן להכנס לאלף השביעי ... וכשיהיה קרוב לימות המשיח אפילו נערים שבעולם עתידים למצוא נסתרות של החכמה ולדעת על ידו קציעים וחשבונות, ובאותו הזמן יתגלה לכל.

ראה דברי רבי אליהו בן סולימן מאני בספר "כסא אליהו", שער ד: בזכות לימוד הזוהר הקדוש יבוא הגואל.

ראה גם דברי ר' יצחק איזיק יהודה יחיאל ספרין מקומרנה, היכל הברכה, דברים רח:

אין עומדים להתפלל אלא מתוך הלכה פסוקה

בהקשר זה ברצוני להסביר ברייתא הקושרת בין שלושה סוגים של הלכה פסוקה, בין המידות של האבות - החסד, הדין והאמת, ובין סוגי התפילה - עמידה, שיחה ופגיעה.

ת"ר: אין עומדין להתפלל לא מתוך דין ולא מתוך דבר הלכה אלא מתוך הלכה פסוקה. והיכי דמי הלכה פסוקה? אמר אביי: כי הא דר' זירא דאמר ר' זירא: בנות ישראל החמירו על עצמן שאפילו רואות טיפת דם כחרדל, יושבת עליה שבעה נקיים. רבא אמר: כי הא דרב הושעיא דאמר רב הושעיא: מערים אדם על תבואתו ומכניסה במוץ שלה כדי שתהא בהמתו אוכלת ופטורה מן המעשר. ואב"א כי הא דרב הונא דא"ר הונא א"ר זעירא: המקיז דם בבהמת קדשים אסור בהנאה ומועלין בו. רבנן עבדי כמתניתין, רב אשי עביד כברייתא.

ברכות לא ע"א

"אין עומדים להתפלל לא מתוך דין", כלומר מיד אחרי שהדיינים פסקו בבית הדין את הדין, "ולא מתוך דבר הלכה", ולא אחרי לימוד ההלכה בבית המדרש. בשני המצבים האלה אסור להתפלל מיד. צריך לקחת פסק זמן. מה מיוחד במצבים אלו? "אלא מתוך הלכה פסוקה". צריך לעבור דרך לימוד של

ובעת עיקבא דמשיחא התגברות הרע והעזות והמדות רעות בהנהגות ראשי ערב רב נתגלה האור הגנוז מן השמים ספר הזוהר והתיקונים ואחריהם כתבי מר"ן האר"י ובזה הלימוד מבער הקוצים והרע שבנפשו ויזכה לדבק עצמו באור עליון ויזכה לכל מידות טובות שבעולם ולזה נתגלה האור הזה ועיקר למודך בפנימיות התורה יהיה שתשיג הארה וחיות אלוקית בנפשך בעת למודך ובכל היום ... אמר מר"ן האר"י שבזמן הזה נסתרות נעשו נגלות ושמחה לפני המקום ללמוד ברזי התורה ולגלות רזין לכל בר ישראל. וגם ב"נוצר חסד", פרק ד משנה כ: ולו עמי שומע לי בדור הזה שהמינות גובר היו לומדין עם תינוק בן תשעה שנים ספר הזוהר והתיקונים להגות בהם והיה יראת חטאו קודמת לחכמתו ויתקיים.

ראה דברי הרב קוק בספר "אורות", עמ' נז: כעת הזמן המחיב להרבות קנין בתורה הפנימית. ספר הזוהר הפורץ נתיבות חדשות, משים במדבר דרך מסילה בערבה, הוא וכל תבואתו מוכן הוא לפתוח פתחי גאולה.

ראה דברי הרב אשלג בספרו "תלמוד עשר הספירות" ח"א, עמ' יג: וזהו שטרחתי בביאורי זה, להסביר את עשר הספירות, כפי שהורה לנו החכם האלוקי האר"י ז"ל, על פי טהרתן הרוחנית המופשטת מכל מושגים מוחשיים, שיוכל כל מתחיל לגשת אל החכמה בלי להכשל בשום הגשמה או טעות, אשר עם הבנת עשר הספרות האלו יפתח הפתח גם להסתכל ולדעת איך להבין ביתר העיניינים בחכמה הזאת.

הלכה פסוקה, משום שלימוד ההלכה הפסוקה מוציא אותנו מן הספק. בבית הדין, במהלך הדיון, לא יודעים מי זכאי או מי לא. בבית המדרש, אנחנו פוגשים במהלך הלימוד מחלוקות. אי אפשר להתפלל במצב של ספק, של טרדה שכלית, אינטלקטואלית. צריך ודאות.

שאלת ההמשך של הגמרא נראית מוזרה: "והיכי דמי הלכה פסוקה?" האם יש במציאות דבר כזה, הלכה פסוקה? הגמרא נותנת דוגמה: "אמר אביי: כי הא דרבי זירא דאמר רבי זירא: בנות ישראל החמירו על עצמן שאפילו רואות טיפת דם כחרדל יושבת עליה שבעה נקיים". יש כאן קביעה מקובלת על כולם והיא מצד החומרא. הגמרא מוסיפה עוד דוגמה: "רבא אמר כי הא דרב הושעיא דאמר רב הושעיא מערים אדם על תבואתו ומכניסה במוץ שלה כדי שתהא בהמתו אוכלת ופטורה מן המעשר". הדוגמה השנייה היא דווקא בצד הקולא. אנחנו רואים שבמישור של בין אדם לעצמו, צריך להחמיר, צריך ללכת לכיוון של מידת הדין. מדוע? כי הנטייה הטבעית של האדם היא להקל עם עצמו, לנהוג במידת החסד כלפי עצמו. במישור של בין אדם לחברו, הנטייה היא הפוכה: קל לאדם לרצות להחמיר עם זולתו. לכן במקרה הזה צריך דווקא להקל. הגמרא מביאה דוגמה שלישית: "ואיבעית אימא כי הא דרב הונא דאמר רב הונא אמר רבי זעירא המקיז דם בבהמת קדשים אסור בהנאה ומועלין בו". הדוגמה השלישית היא במישור של בין אדם למקום והפעם הדין צריך להיות דין אמת לאמתו. נסכם: במישור של בין אדם לעצמו, הולכים לחומרא, במישור של בין אדם לחברו, לקולא, ובמישור של בין אדם למקום, דין אמת לאמתו.

האמירה הראשונה "אין עומדים להתפלל לא מתוך דין" שייכת לצד היראה - הפחד הנובע מהחלטת בית הדין, מי יהיה הצדיק ומי יהיה הרשע. האמירה השנייה "ולא מתוך דבר הלכה" לצד השמחה - השמחה הקשורה ללימוד דבר ה' והאמירה השלישית "אלא מתוך הלכה פסוקה" לאיחוד המידות. שלוש האמירות הללו מקבילות לשלוש התפילות שאנחנו מתפללים כל יום.

הכלל העולה מדברי הגמרא הוא שמי שמתפלל צריך לצאת מתוך כוונה של "הלכה פסוקה", מתוך ודאות, הנובעת מאיחוד המידות, לפני שהוא מתייצב לפני בית הדין ומבקש את מה שברצונו לבקש. אבל תוכן הכוונה שונה בכל תפילה: בבוקר צריך לצאת מתוך דבר הלכה פסוקה של חומרא, של מידת הדין, כדי לאחד את המידות, כדי לאחד את החסד עם הדין משום שהמידה השולטת אז היא מידת החסד. בצהריים צריך לצאת מתוך הלכה

פסוקה של קולא ובערב צריך לצאת מהלכה פסוקה של דין אמת לאמתו. כל אלה נועדו לאחד בכל מצב את כל המידות יחד. לעולם איננו מתפללים לפני מידה מסוימת. אנחנו מתפללים לפני מקור הברכות, ואם המידה השלטת באותו זמן היא בכיוון מסוים, אנחנו מצרפים, לפני תחילת התפילה, את המידה ההפוכה, כדי לאחד אותן ביחד, כך שנוכל לעמוד לפני בית הדין, שמורכב משלוש המידות יחד.

הגמרא מדגישה ש"רבנן עבדי כמתניתין, רב אשי עביד כברייתא". רב אשי לא היה נוהג כשאר חכמים. הוא היה מתפלל מתוך הלכה פסוקה. מדוע? כי רב אשי הוא העורך של התלמוד הבבלי וכל עולמו הוא עולם של מחלוקות. מצב ייחודי זה עלול לגרום לאדם לשכוח שעליו לאחד את המידות לפני שהוא עומד ומתחיל להתפלל ומבקש ממקור הברכות, ממי שמאחד את כל המידות ונמצא מעל כל המחלוקות, ממי שהוא אחד ויחיד. לכן נהג רב אשי לצאת מעולמו הנפשי הפנימי, מתוך הלכה פסוקה, לפני שעמד לפני קונו.

והיה ברכה

צריך להיות מן האבות כדי למצוא את הכוח לתקן בעולם את האפשרות של התפילה כבקשת צרכים למעלה ומעבר למה ששם הבורא בעולמו. זהו סוד הפסוק 'וְאֶעֱשֶׂךָ לְגוֹי גָדוֹל וְאֶבְרַכְךָ וְאֶגְדְּלֶה שְׁמֶךָ וְהָיָה בְרָכָה'.⁶⁴⁹ הברכה מופיעה בעולם עם אברהם אבינו. זהו חידוש גמור וצריך להרגיש שיש כאן חידוש גמור: החל באברהם, האדם יכול לפנות לבוראו ולבקש ממנו תוספת ברכה. הצרה היא שאנחנו כל כך רגילים להתפלל, שאיננו כבר שמים לב שיש כאן חידוש גמור בעצם מתן ההיתר להתפלל.

מקור הזכות של כל אדם באשר הוא אדם להתפלל הוא אברהם אבינו. הוא מקור הברכה בעולם. עליו נאמר 'וְהָיָה בְרָכָה', ומיד אחר כך 'וְיִבְרַכְוּ בְךָ כָּל מְשֻׁפָּחַת הָאָדָמָה'.⁶⁵⁰ אברהם אבינו פתח את שערי התפילה לכל בריה ובריה. הוא אפשר לכל בריה ובריה לעבוד את האל האמתי, הקב"ה. מי שרוצה להיות בן אדם אמתי, יכול לפנות לקונו ולבקש ממנו שרצונו יהיה רצוני.

אנחנו כבני ישראל קיבלנו מן האבות את הזכות להתפלל. אלמלא

649 בראשית יב ב.

650 בראשית יב ג.

אברהם, יצחק ויעקב שהיו נביאים וזכו לקבל פני שכינה, לא היינו רשאים, לא היינו זכאים בכלל להתפלל כפרטים המשתייכים לכלל זה. מדוע? מפני שמשמעות תפילתי כתפילת רשות היא שאני בא ואומר לקב"ה, לבורא העולם שברוב חסדיו שם בעולמו את כל הנחוץ לאדם, שאין זה מספיק לי. אין זה מספיק לי כבן לעם ישראל, כצאצא לאבות. אני, כצאצא אברהם, יצחק ויעקב, מרגיש שחסר לי משהו קיומי בעולמי, כדי שאוכל למלא את משימתי כבן ישראל.⁶⁵¹ לכן חיי השעה⁶⁵² שלי אינם אפשריים עם מה שכבר קיים בעולמנו, בבריאה של הקב"ה. אני זקוק לתוספת ברכה כדי למלא את משימתי, ולכן אני עומד לפני הבורא ומבקש ממנו לשפוט אם אני, כבן ישראל, ראוי לקבל עכשיו אותה תוספת המאפשרת לי למלא את משימתי ואם אני רשאי לומר לקב"ה "יהי רצונך כרצוני".⁶⁵³ קיבלנו פריוילגיה זו מאבות האומה. הם פתחו לנו את שערי התפילה ומאז שערים אלו פתוחים לכל מי שחש ש"דבר צורך שאינו ברשותו" נחוץ לו כדי שחיו יהיו באמת חיים.

---

651 התפילה אינה דבר טבעי לאדם. המחנכים צריכים להיזהר כאשר הם אומרים לנוער ש"טבעי" להתפלל. זה לא נכון. האדם הטבעי אינו מתפלל. הוא אינו מרגיש בשום חיסרון קיומי בעולמו. התפילה היא פריוילגיה של כלל ישראל, כצאצאי האבות, או של חסידים מאומות העולם החשים בחסר קיומי המונע מהם את מילוי משימתם כבני אדם (מתוך שיעורי הרב על התפילה).

652 ראה שבת י ע"א.

653 שאלה: האם המושג "הקב"ה" גם מכיל את שני הממדים האלו - יראה ושמחה? תשובה: קדוש זה מבחינת יראה, ברוך זה מבחינת שמחה. יש בחכמת האמונה החכמה של הקירוב והחכמה של ריחוק. שתי החכמות צריכות להיות בבת אחת. כאשר מרגיש האדם את הריחוק, אז מופיעה היראה, וכאשר הוא מרגיש את הקירוב מופיעה השמחה. במילים אחרות, קדושה וברכה - טרנסצנדנטיות ואימננטיות. האיחוד הוא דבר נדיר ביותר בעולם הזה (מתוך השיעור).